

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NƏSİMİ ADINA DİLÇİLİK İNSTİTUTU**

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti – 100

ABDULLA BƏY ƏFƏNDİZADƏ AZAQBƏYLİ

SON TÜRK ƏLİFBASI

**Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI**

**"Elm və təhsil"
Bakı-2018**

Kitab Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu Elmi Şurasının 25 may 2018-ci il tarixli iclasının qərarına əsasən nəşr olunur.

Cümhuriyyətimizin əlifbası - "Son türk əlifbası"

Elmi redaktor: Möhsün Nağısoylu
Akademik

Rəyçilər: Sayal Sadıqova
Filologiya elmləri doktoru, professor

İsmayıl Kazımov
Filologiya elmləri doktoru, professor

Transfoneliterasiya, tərtib, ön söz və qeydlərin müəllifi: Şəlalə Ana Hümətli
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəyli. Son türk əlifbası.
Bakı, "Elm və təhsil", 2018, 144 səh.

Kitabda Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlament üzvü, görkəmli pedaqoq, istedadlı şair və tərcüməçi Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəylinin tərtib etdiyi əlifba layihəsi və həmin əlifbanın öyrədilməsi məqsədilə yazdığı, 1919-cu ildə Bakıda nəşr olunmuş "Son türk əlifbası" adlı əsərinin müasir əlifbamıza transfoneliterasiyası təqdim edilmişdir. Kitaba "Son türk əlifbası"nın fotofaksimilesi ilə birgə digər əlyazma və çap materiallarının surəti də əlavə edilmişdir.

ISBN 978-9952-8176-0-7

© Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəyli, 2018

*"Yaşasın Azərbaycan istiqlaliyyəti! Yaşasın
ümum millətin maarifi və mədəniyyəti ki,
bu gün burada binasını qoyuruq!"*

(Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəyli¹)

Azərbaycan Cümhuriyyətinin yarandığı ilk günlərdən diqqət mərkəzində olan əsas məsələlərdən biri də dil və əlifba məsələsi olmuşdur. Millətin səadətini, işıqlı gələcəyini düşünən, müstəqilliyini, istiqlaliyyətini elan etmiş bir cümhuriyyət olaraq, yeni hökumət, təhsilin, tədrisin, maariflənmənin əsasında dayanan dil və əlifba probleminin həllinə, əlbəttə, laqeyd qala bilməzdi.

Ümumiyyətlə, millətin taleyində həlledici rolunu dil məsələsi, əlifba problemi hər zaman vətənin mütərəqqi fikirli ziyalı övladlarını düşündürmüşdür. Xüsusilə, əlifba islahatı məsələsində ilk təşəbbüs XIX əsrin ikinci yarısında böyük mütəfəkkir yazıçımız Mirzə Fətəli Axundzadə tərəfindən irəli sürülmüşdür. Daha sonra Firudin bəy Köçərli, Məhəmməd ağa Şahtaxtı, Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə, Yusif Vəzir Cəmənzəminli, Fərhad Ağazadə, Sultan Məcid Qənizadə, Abdulla bəy Əfəndizadə, Əhməd bəy Ağaoğlu və b. kimi görkəmli

¹ AXC Parlamentinin 42-ci fəvqəladə təntənəli iclasındakı çıxışından. - 28 may 1919-cu il.

ziyahılarımız da əlifba islahatı uğrunda var qüvvələrilə çalışmışlar. Onların bu yolda gördüyü işlər, dəyərli mülahizə və layihələri dövrü mətbuat səhifələrində dərc olunan çoxsaylı elmi və publisistik məqalələrində, çap etdikləri kitablarda öz əksini tapmışdır. Əlifba islahatı sahəsində dövlət səviyyəsində əsas addımlar isə məhz Azərbaycan Cümhuriyyəti dövründə atılmışdır.

1919-cu ilin 21 mart tarixində Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Nazirlər Şurası yeni Azərbaycan əlifbasının layihəsini hazırlamaq məqsədilə komissiya yaradılması haqqında qərar qəbul edir. Yeni qurulan Azərbaycan Cümhuriyyətinin əsas mətbu orqanı olan, rus və Azərbaycan dillərində nəşr edilən, parlamentin qərar və layihələrinə səhifələrində xüsusi yer ayıran “Azərbaycan” qəzetində də dil və əlifba məsələlərinə dair məqalələr dərc olunur, komissiyanın üzvü olan Fərhad Ağazadə kimi dilçi ilə bərabər, digər maarifpərvər ziyalılar da öz dəyərli mülahizə və təkliflərini bildirirdilər².

Qeyd edək ki, komissiyanın başladığı bu mühüm işi alqışlayan və onun işinə öz layihəsi ilə dəstək verərək yardım etməyə çalışan görkəmli ziyalılardan biri də Azər-

² daha ətraflı bax: “Azərbaycan” qəzeti.-1919, N 243, 276, 278, 281, 294, 296, 302 ; Газета «Азербайджан». – 1919, №23,32 и т.д.; Çəmənzəminli Y.V. “Müstəqilliyimizi istəyiriksə...” (nəşrə hazırlayan: A.Bayramoğlu) - Bakı: Gənclik,1994,72 səh.; İbrahimov E. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və əlifba məsələləri. “Son türk əlifbası” Cümhuriyyətin təşəbbüsü kimi - “525-ci qəzet”,2018, 3 mart; Sadıqova S., Həsənlı – Qəribova Ş. “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və milli ədəbi dilin inkişaf tarixi (1918-2018)” – Bakı, “Avropa”,2018,488 s.; Hümmətli Ş.A. “Azərbaycan Cümhuriyyəti, əlifba məsələsi və “Son türk əlifbası”- “Müsləman Şərqiində ilk Parlamentli Respublika (Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfransın materialları)-21-23 may 2018-ci il, Bakı, 2018, səh. 380-384.

bəycan Cümhuriyyətinin fəaliyyətində xüsusi rolu olan böyük azərbaycanşünas alim, yazıçı və diplomat Yusif Vəzir Çəmənzəminli olmuşdur. “Millətini sevən bir adam hürufatımızı görərək laqeyd qala bilməz. Bizim can nöqtəmiz”, - deyə əlifba məsələsini “Şərqi üçün ən zəruri məsələlərdən biri” hesab edən Yusif Vəzir “Azərbaycan” qəzetinin iyul və avqust saylarında dərc olunan “Milli və mədəni işlərimiz” sərlövhəli beş məqalədən ibarət silsilənin sonuncusunda – “Hürufat məsələsi” adlı məqaləsində yazırdı:

“Bu gün ölkəmizin və millətimizin müqəddəratı əlimizdə olduğu bir zaman hürufat məsələsi yenidən fikirləri məşğul eyləyir. Bizim nazirimiz Xudadət bəy Məlikaslanov cənablarının təklifi Nazirlər Şurasında qəbul olunaraq hürufat islahı üçün çalışmağa başlanılır. Bu yolda bir heyət işləyir. Şərqi dəfələrlə mütəəssiblik sədlərini yıxan, ənənəvi hüdudları pozan və həyat tələbatından başqa heç bir şeyə bac verməyən Azərbaycan bu gün yenə inqilab doğurmaq istəyir. ... Uğurlar olsun!”³.

Yeni əlifbanın qəbulu məsələsində tərəddüd göstərənlərə də Yusif Vəzirin cavabı diqqətəlayiqdir:

“Bir sual dilimizin ucuna gəlir. Əcəba, Azərbaycan yeni hürufatı qəbul eylərsə və başqa müsəlman ölkələri eyləməsə, nə tövr olar? Təsəvvür olunan sualın cavabı gödəkdir:

- Biz qəbul eyləməliyik. Vaxt gələ, başqaları da görər, götürər.

Doğrudan da, neyçün hər cəhətdən tərəqqi etmiş Azərbaycan bir nöqtədə dayanıb mürgü döyən qardaşlarını

³ Çəmənzəminli Y.V. “Müstəqilliyimizi istəyiriksə...” (nəşrə hazırlayan: A.Bayramoğlu) - Bakı: Gənclik,1994,72 səh.

gözləsin? Biz çoxdan bəri inqilabçılığa öyrəndik. Biz Rusiyada birinci olaraq türk qəzetəsi nəşr etdik;

Biz türk aləmində Qurani-Şərifə ana dilimizə tərcümə etmək ilə birincilik qazandıq;

Aləmi-islamda birinci olaraq opera vücudə gətirdik;

Azərbaycan Cümhuriyyətini vücudə gətirmək ilə islam tarixinə yeni səhifə əlavə etdik...

Latın hürufatını qəbul etmək ilə inqilab da yapaq və əmin olaq ki, bu inqilab əvvəlkilərdən də parlaq və məhsuldar olacaq”⁴.

Məqaləsində yeni yaradılan əlifba komissiyasının işini alqışlamaqla kifayətlənməyən Yusif Vəzir özü də otuz beş hərfdən ibarət yeni bir əlifba layihəsi təklif etmişdir⁵.

Hökumət tərəfindən yaradılan komissiyaya üç layihə təqdim edilərək müzakirə edilir. Abdulla bəy Əfəndizadənin, Məhəmməd ağa Şahtaxtlinin və Abdulla Tağızadə ilə Mir Əbdüləziz Seyidovun birlikdə hazırlayıb təqdim etdikləri bu üç layihə içərisindən Abdulla bəy Əfəndizadənin layihəsi bəyənilir.

Bəyənilən əlifba layihəsinin müəllifi XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan maarifçi ziyalıları içində seçilən, tanınmış pedaqoq, şair və tərcüməçi Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəyli 1872-ci ildə martın 3-də Nuxada (Şəkida) anadan olub. İbtidai təhsilini Nuxada alıb. 1888-1894-cü illərdə Yelizavetpolda (Gəncədə) sənət məktəbində, 1895-1898-ci illərdə Tiflisdə Müəllimlər İnstitutunda oxuyub. 1898-ci ildən pedaqoji fəaliyyətə başlayıb, 1898-1920-ci illərdə müxtəlif məktəblərdə müəllim və müdir işləyib. Şəkida ilk oğlan, ilk qız məktəblərinin və

⁴ Yenə orada.

⁵ Yenə orada

gimnaziyanın banisi kimi tanınan Abdulla bəy Əfəndizadə Qafqaz Müsəlman Müəllimlərinin I (1906) və II (1907) qurultaylarında fəal iştirak edib. Qafqaz Müsəlman Müəllimlərinin I qurultayının qərarına əsasən, ana dilində tədrisin təşkilinə kömək məqsədilə Krıma gedib. Krımdan qayıtdıqdan sonra da əlifba islahatında, ana dili və ədəbiyyatının tədrisində mühüm əhəmiyyət daşıyan yeni dərslərlərin hazırlanmasında yaxından iştirak edib. “Geniş fəaliyyət, hərtərəfli yaradıcılıq dairəsinə və qabiliyyətinə malik olan Abdulla bəy Şəki folklorunun toplanılması, araşdırılması və təbliği istiqamətində də mühüm işlər görmüşdür. O, topladığı folklor nümunələrini 1894-cü ildə “Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа (СМОМПК)” məcmuəsində çap etdirmişdir.”⁶ Qeyd edək ki, “Azaqbəyli”, “Zövqi” imzasıyla əsərlər yazan Abdulla bəy bir neçə dərslək kitabının, şeir və tərcümə kitablarının müəllifidir. Bədii yaradıcılığı, gözəl qələmi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurucularından biri və lideri Məhəmməd Əmin Rəsulzadə tərəfindən də yüksək dəyərləndirilmişdir.⁷ Abdulla bəy Əfəndizadənin “Ya ölüm, ya Türkiyə” adlı məşhur mənzuməsi 1919-cu ildə Şəkida “Mədəniyyət” mətbəəsində çap olunmuşdur⁸.

⁶ V.B.Baxışov. “Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanında Nuxa qəzasını təmsil etmiş şəxslər”- <http://325.az/site/>.

⁷ Bu barədə ətraflı bax: “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ensiklopediyası”, 2 cildə, 1 cild – Bakı, “Lider”, 2004, 471 s.,s.350; V.B.Baxışov. “Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanında Nuxa qəzasını təmsil etmiş şəxslər”- <http://325.az/site/>.

⁸ Əfəndizadə Ə. “Ya ölüm, ya Türkiyə!” (nəşr edənlər: M.Əmrəhov, H.Manafli) - Bakı, Mütərcim, 2005, 40 s.

Görkəmli maarifçi, yazıçı Rəşid bəy Əfəndiyevin kiçik qardaşı olan Abdulla bəy Əfəndizadə də qardaşı Rəşid bəy kimi Azərbaycan Cümhuriyyəti dövründə mədəni-maarif işlərində fəallığı ilə seçilmişdir. Siyasi proseslərdə də yaxından iştirak edən Abdulla bəy Şəkiddən Azərbaycan parlamentinə üzv seçilmişdir. Parlamentin iclaslarında “Əhrrar” fraksiyasının nümayəndəsi olaraq fraksiyanın “bəyannamə”sini oxumuş, öz alovlu nitqləri, məntiqi çıxışları ilə həmişə fəallıq göstərmişdir⁹. Abdulla bəy təcrübəli müəllim kimi əlifba komissiyasının da işində yaxından iştirak edərək öz layihəsini komissiyaya təqdim etmişdir. Bu layihə 1919-cu ilin avqustun 20-dən sentyabrın 1-nədək Bakıda keçirilmiş Azərbaycan Müəllimlərinin Qurultayında təsdiq olunduqdan sonra Parlamentin müzakirəsinə verilir. Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəylinin bu əlifba layihəsi əsasında yazdığı kitab “Son türk əlifbası” adı ilə 1919-cu ildə Bakıda “Hökumət” mətbəəsində çap olunur. Lakin Azərbaycan Cümhuriyyətinin işğal nəticəsində layihənin həyata keçirilməsi prosesi başa çatmır.

Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəyli 20-ci illərdə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda məntiq fənnini tədris etmişdir. O, 1928-ci ildə Bakıda vəfat etmişdir.¹⁰

Qeyd edək ki, “Son türk əlifbası” kitabını nəşrə hazırlayarkən Abdulla bəy Əfəndizadənin həyat və yaradıcılığı ilə əlaqədar müxtəlif mənbələri araşdırdıq. Araş-

⁹ “Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti (1918-1920). Parlament. Stenoqrafik - hesabatlar. I cild – Bakı, “Azərbaycan”, 1998, 714 s.; II cild - 763 s.

¹⁰ A.Ə. Azaqbəyli barədə daha ətraflı bax: Əfəndizadə Ə. “Ya ölüm, ya Türkiyə!” (nəşr edənlər: M.Əmrahov, H. Manafli) - Bakı, Mütərcim, 2005, 40 s. ; V.B. Baxışov. “Azərbaycan Cümhuriyyəti Məclisi-Məbusanında Nuxa qəzasını təmsil etmiş şəxslər”- <https://s25.azs.az> və b.

dırmalarımız zamanı Abdulla bəy barədə bir dəyərli əlyazmanı da aşkar etdik. “Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəylinin müxtəsər tərcümeyi-halı”¹¹ adlı bu əlyazmada olduqca maraqlı və yeni faktlarla qarşılaşdıq. Bu tərcümeyi-halla tanışlıq olmaqla A.Əfəndizadənin əlifba islahatı yolunda gördüyü işlər barədə çox dəyərli məlumatlar əldə etdik. Eyni zamanda, Abdulla bəyin “Fənn tədrisi” və “Məntiq” adlı daha iki əsərin də müəllifi olduğunu öyrəndik. Görkəmli pedaqoqun, əlyazmada barəsində “bu halda çap edilmək üzrədir”, - deyə məlumat verilən, “fənni-təربiyədən bəhs edən” əsəri isə 1924-cü ildə Bakıda işıq üzü görmüşdür¹². Məhz bu qeydlə “tərcümeyi-hal”ın da yazılma tarixi müəyyən oldu. Bu “tərcümeyi-hal”ın izi ilə rus dilində nəşr olunan “Azərbaycan” («Азербайджан») qəzetinin 1919-cu il nömrələrini də araşdırdıq. Əlyazmada qeyd edildiyi kimi, Abdulla bəy “əlifba xüsusunda etdiyi tətəbbüat və mülahizəni əlifbanın özü ilə bərabər” rusca nəşr olunan bu qəzetin bir neçə nömrəsində dərc etdirmişdir¹³. Qeyd edək ki, hörmətli oxuculara təqdim etdiyimiz bu kitaba rusca nəşr olunan “Azərbaycan” («Азербайджан») qəzetində «А.Б.Эфендиев» imzası ilə çap olunmuş, “Türk əlifbasının islahatına dair” («К реформе турецкая алфавита») adlı, geniş həcmli həmin məqalədən bir hissənin fotosurəti də əlavə olunmuşdur¹⁴. Elmi dəyərini nəzərə alaraq, AMEA Məhəmməd Füzuli adına

¹¹ “Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəylinin müxtəsər tərcümeyi-halı” – AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, “Fr -1042; bax: əlavə 1.

¹² Azaqbəyli A. Təribi-təربiyə (pedaqoji). Bakı: Azərnəşr, 1924.- 203, [1] s.

¹³ Газета «Азербайджан». – 1919, № 23, 32 и т. д.

¹⁴ bax: əlavə 3.

Əlyazmalar İnstitutunun xəzinəsində mühafizə olunan “Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəylinin müxtəsər tərcümeyi-halı” adlı, ərəb qrafikalı Azərbaycan əlifbası ilə yazılmış, 4 vərəqlik bu əlyazmanı da transfoneliterasiya edərək hazırladığımız nəşrə əlavə etdik¹⁵.

“Son türk əlifbası” kitabını transfoneliterasiya edib nəşrə hazırlayarkən kitabın AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun xəzinəsində qorunub saxlanılan bir neçə nüsxəsi və fotosurətini tədqiqatə cəlb etdiq. Transfoneliterasiya üçün nüsxələrdən ən mükəmməlini (üz qabığı da qorunub saxlanılan) – “XVI -88/1265” şifrəli nüsxəni seçdik.

“Son türk əlifbası” kitabında A.Əfəndizadə yeni əlifba layihəsinin təqdim etməklə yanaşı, onun asan və tez bir vaxtda mənimsədilməsi məqsədilə sadə və qısa dərslər mətnləri hazırlamış, hər hərfin öyrədilməsinə bir dərslər ayıraraq, ayrı-ayrı sözlər, cümlələr, kiçik çalışmalar vermişdir.

Kitaba yazdığı “Başlanğıc” adlı geniş ön sözdə müəllif kitabın yazılma səbəbini açıqlayaraq yazır:

“Kitabətımızdə işlətdiyimiz ərəb əlifbasının bir çox qüsuratından naşı bu əlifba teleqraf gibi böyük əhəmiyyətə olan dövlət mürasilatı üçün, yazı makinaları üçün yaramadığından osmanlılar gibi bizlər də hər daim firəng, rus və başqa əcnəbi dillərinə möhtacız. ... Bu mülahizələri əsas götürərək maarif, türuq və məabir, posta və teleqraf nəzarətləri cəmbində təşkil olunmuş xüsusi qomisiyonlar zeylə göstərilən və latın hürufatından mürəkkəb bir türk əlifbası qəbul edib işlətdiyimiz ərəb əlifbası üzrə əlavə et-

mişlər ki, daha bu gündən belə milli mürasilat üçün əcnəbi dillərə ehtiyac qalmasın”¹⁶.

Bu əlifbanın yalnız teleqraf üçün istifadəsinin deyil, ibtidai məktəblərdə də oxudulmasının “əhaliyə böyük mənfəətlər qazandırmış olacağı”na inanan müəllif “mətbuat işi bu halda böyük müşkülət keçirdikdən, hürufatın gözəlliyinə və başqa qüsuratın rəfinə kifayət miqdarda diqqət ediləmədi”yi üçün “müəllim qardaşlarımız”dan onu üzrlü saymalarını da xahiş edir. Sonra kitabdakı dərslərlə əlaqədar məlumat verərək, 32-ci dərslə qədər hər iki əlifba ilə dərslərin verildiyini, bu dərslərdən sonra isə göstərilən yeddi (ص-ض-ط-ظ-ث-ح-ذ) (sad, dad, ta, za, sə, ha, zal) hərfin dilimizdə xüsusi səslərə malik olmadığından xüsusi hərflərlə yazılmalarına da ehtiyac olmadığını qeyd edir. A.Əfəndizadə yazdığı ön sözdə kitabla əlaqədar üç əsas məsələni də diqqətə çatdıraraq yazır:

“1) həm yazıda və həm çapda işlətmək üçün hürufatın yalnız yazı surətlərini qəbul etdik (şimdilik hürufat olmadığından hər iki növünü işlətməyə məcbur olduq);

2) böyük hərflər denilən (N, R, B, P) kibi surətləri qəbul etmədik;

3) ismi-xas və cümlə başında böyük hərflər yazmaq lüzum görülərsə, hərfin öz şəklini bir qədər böyük yazmağa qərar verdik: bu qərarı şimdilik xüsusi hürufatımız olmadığından mətbuata tətbiq edəmədik”¹⁷.

Sonra Abdulla bəy yeni əlifbasını və hər hərfin özünə məxsus teleqraf işarələrini təqdim edir.

“Son türk əlifbası”nda hərflər üç qrupa bölünərək təqdim olunmuşdur: “Uzun sədalar” adı ilə saitlər, “Dutğun

¹⁵ bax: əlavə 2..

¹⁶ Əfəndizadə A. Son türk əlifbası. – Bakı, “Hökumət”, 1919, 34, [28] s., s.3.

¹⁷ Yəni orada, s.4-5.

sədalar”¹⁸ adı altında müasir əlifbamızdakı “y” hərfini əvəz edən “j” hərfi ilə (’) “kəsmə” (apostrof) işarəsi və “Qısa sədalar” adı ilə samitlər verilmişdir. Qeyd edək ki, 33 hərfdən və bir apostrof işarəsindən ibarət bu yeni əlifbanın 9 hərfindən başqa digər hərləri bu gün bizim istifadə etdiyimiz əlifbanın hərləri ilə eynidir. Müqayisə üçün aşağıdakı cədvələ nəzər salaq. Abdulla bəyin “son türk əlifbası”nda böyük hərlər olmadığı üçün cədvəldə qarşılaşdırmaq üçün müasir Azərbaycan əlifbasındakı kiçik hərləri verdik.

A.Əfəndizadənin tərtib etdiyi “son türk əlifbası”	Müasir Azərbaycan əlifbası
a	a
b	b
c	c
ç	ç
d	d
e	e
ë	ə
f	f
g	g

¹⁸ Rus dilində çap olunan məqaləsində Abdulla bəy bu terminin qarşılığı olaraq “полугласные звуки” termini işlənmişdir. (bax əlavə)

h	ğ
x	h
w	x
i	ı
z	i
q	j
k	k
l	q
m	l
n	m
o	n
ö	o
p	ö
r	p
s	r
sh	s
t	sh
	ş
	t

u	u
y	ü
v	v
j	y
z	z
đ	-
,	-

Qeyd edək ki, Abdulla bəyin "Son türk əlifbası" kitabına daxil edilən maraqlı folklor nümunələri də folklorşünaslıq baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu kiçik həcmli əlifba kitabında müxtəlif folklor nümunələri (atalar sözü, məsəllər, tapmaca, yanıltmac, bayatı, nağıl və b.) verən müəllif tərtib etdiyi yeni əlifbanı öyrətməklə yanaşı, xalq ədəbiyyatımızın da təbliğinə çalışmışdır.

Kitabda maraqlı uşaq ədəbiyyatı nümunələri – kiçik şeirlərlə bərabər, satirik şeir nümunəsi də yer almışdır. Bu şeirlərin müəllifi qeyd olunmasa da, böyük ehtimalla onların əksəriyyətinin ("Nənə və nəvə", "Kəsəyən" və b.) Abdulla bəy Əfəndizadənin qələminə məxsus olduğunu

düşünmək olar. Kitabdakı "Fətir" adlı nağıl da, çox güman ki, Abdulla bəyin özünün, "Qoğal" adlı məşhur rus xalq nağılından etdiyi tərcümədir. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, A.Əfəndizadə bədii yaradıcılıqla məşğul olmaqla yanaşı, rus ədəbiyyatından (İ.A.Krılovdan, M.Y. Lermantovdan və b.) da tərcümələr etmiş və bu tərcümələr dövrü mətbuat səhifələrində, eləcə də çap kitablarında oxuculara təqdim olunmuşdur.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaşadığı, fəaliyyət göstərdiyi qısa dövr ərzində maarif sahəsində mühüm xidmətləri ilə seçilən ziyalılarımızdan biri olan Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəylinin "Son türk əlifbası" adlı kitabını "Cümhuriyyət ili"ndə yubiley münasibətilə transfoneliterasiya edərək yenidən nəşrə hazırladıq.

Ərəb qrafikalı əski Azərbaycan əlifbamızda və A.Azaqbəylinin tərtib etdiyi layihədə öz əksini tapan "sağır/səğir nun" (ڭ) hərfinin müasir əlifbamızda qarşıdığı olmasa da, transfoneliterasiya zamanı onu da saxlamaqla əsərin dilini qorumağa çalışdıq. Müəllifin kitabın sonunda verdiyi "Təshih"də (düzəliş) iki hərfin (ş və z) yanlış yazıldığına dair qeydini nəzərə alaraq mətndə həmin hərflərin düzgün variantını verdik. Abdulla bəyin layihəsindəki bəzi hərfləri isə kompüterlə yazmaq mümkün olmadığı üçün onları aşağıdakı şəkildə mətnə daxil etməli olduq¹⁹:

¹⁹ Abdulla bəyin kitabının ön sözündəki cədvəldə sağır nun hərfi, üzərində xətlə, kitabın içində isə hər yerdə üzərində iki nöqtə ilə verilmişdir.

q	h ü	o	oğ
---	--------	---	----

Kitaba “Son türk əlifbası”nın 1919-cu il nəşrinin fotofaksimilesi və Abdulla bəylə əlaqədar digər materiallar da əlavə edilmişdir. Kitabın sonunda lüğət verilmişdir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Parlament üzvü, görkəmli pədaqoq, istedadlı şair və tərcüməçi Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəylinin bugünkü latın qrafikalı əlifbamızdan çox az fərqlənən əlifba layihəsi və həmin əlifbanın öyrədilməsi məqsədilə nəşr olunan, olduqca böyük əhəmiyyətə malik “Son türk əlifbası” adlı kitabı Cümhuriyyət dövrünün ana dili və əlifbamızla əlaqədar gördüyü mühüm işlərdən biri kimi öz elmi və tarixi dəyərini qoruyub saxlamaqdadır.

Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəylinin “Son türk əlifbası” kitabının Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illik yubileyi münasibətilə “Cümhuriyyət ili”ndə nəşr edilməsinə xeyir-dua verən hörmətli akademik Möhsün Nağısoyluya və AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Elmi Şurasına dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Kitabın fotofaksimilesi və əlyazma materialının nəşrə əlavə edilməsində köməyinə görə AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun direktor

müavini, filologiya elmləri doktoru Paşa Kərimova, transfoneliterasiya prosesində, çətin anlaşılan sözlərin oxunuşu və izahında köməyini əsirgəməyən hörmətli şərqşünas qardaşım Hacı Mustafa Mail oğluna, mətnin kompüterdə yığılmasında isə Pərvin İsazadə və Nurana Çələbiyə təşəkkürümü bildirirəm.

Şəlalə Ana Hümətli,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Respublikası
Prezidentinin İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTABXANASI

“SON TÜRK ƏLİFBASI”²⁰

**Müəllim Abdulla bəy Əfəndizadə Azaqbəylinin
əsərlərindəndir**

Bakı. Sənə 1919

Bakıda Hökumət mətbəəsində təb olundu.

---

²⁰ Kitabın üz qabığı- Ş.A.H.

“SON TÜRK ƏLİFBASI”²¹

**Müəllim Abdulla bəy Əfəndizadənin
əsərlərindəndir**

Bakı. Sənə 1919

Bakıda Hökumət mətbəəsində təb olundu.

---

²¹ Kitabın titul səhifəsi - Ş.A.H.

BAŞLANGIC

Kitabətimizdə işlətdiyimiz ərəb əlifbasının bir çox qüsuratından naşi bu əlifba teleqraf kibi böyük əhəmiyyəti olan dövlət mürasilatı üçün, yazı makinaları və kəlmələr tökən mətbuat makinaları üçün yaramadığından osmanlılar kibi bizlər də hər daim firəng, rus və başqa əcnəbi dillərinə möhtacız.

Əcnəbilərin əlifbaları bizimkinə nisbətən çox mükəmməl olduqlarından gecə və cümə qursları açıb az bir zaman içərisində, oquma vaxtını keçirmiş əvam qardaşlara və əsgərlərə yazı-pozu ögrətmək üçün müsaid olduğu bir halda bizim əlifbamızdan bu yolda istifadə ediləməz.

Bu mülahizələri əsas götürərək maarif, tıruq və məabir, posta və teleqraf nəzarətləri cəmbində təşkil olunmuş xüsusi qomisyonlar zeylə göstərilən və latın hürufatından mürəkkəb bir türk əlifbası qəbul edib işlətdiyimiz ərəb əlifbası üzrə əlavə etmişlər ki, daha bu gündən belə milli mürasilat üçün əcnəbi dillərə ehtiyac qalmasın.

Və bir də bu əlifbanı məktəb çocuqları ögrənərlərsə, onlar üçün latın, firəng, nemes və rus dillərini oqumaq nə qədər asan bir şey olduğunu kimsə inkar edəməz. Buğa görə həmin əlifbanı yalnız teleqraf mürasilatı üçün degil, ərəb əlifbası ilə bərabər ibtidai məktəblərdə oqutmuş olursaq, əhaliyə böyük mənfəətlər qazandırmış oluruz.

Məhz bu mülahizə ilə bəndə həmin əsəri meydana gətürdüm ki, hər iki əlifbanı birlikdə oqutmaq mümkün olsun.

Mətbuat işi bu halda böyük müşkülət keçirdikdən, hürufatın gözəlliyinə və başqa qüsuratın rəfinə kifayət miqdarda diqqət ediləmədi. Binaənəleyh müəllim qardaşlarımız bəndəni məzur dutmaları ilə bərabər həmin əsərin

qüsuratını göstərməlidirlər ki, gələcək üçün bu xüsusta çalışılsın.

İşbu əlifba kitabçasında başdan başlamış 32-ci dərəcə qədər hər iki əlifba ilə yazılmış dərslər biri-birinə mütabiq olduqlarından ərəb əlifbasının səslərimiz qarşusunda bir çox hürufata malik olmadığı aşkarə çıxıyor. Bu dərstdə latın hürufatı təmmam olur. Əgər ərəbdən alınmış kəlmələrin içərisində (ع - ع) (ayn) səslərini göstərmək üçün (کەسمە -) işarəsinə ehtiyac olmasaydı, 32-ci dərəcə də lüzum görülməzdi. 32-ci dərəcədən sonra göstərilən: (ض - ط - ذ) (sad, dad, ta, za, sə, zal, ha) hərfləri dilimizdə xüsusi səslərə malik olmadığından xüsusi hərflərlə yazılmalarına dəxi ehtiyac yoqdur. (ث - s kibi, ض - z kibi yazılmaları caizdir). Fəqət bu hərflərlə yazılan ərəb kəlmələri dilimizdə imlalarını saqladığı üçün ərəb əlifbası ilə yazılmış dərslər sırasında bunlara ayrıca dərslər təxsis edildi.

Nəhayət, latın hürufatını qəbul etdikdə, pedaqoji fənninin son zaman meydana çıxardığı gözəl və tədris nöqteyi-nəzərindən əlverişli mülahizələrini nəzərdə dutub

1) həm yazıda və həm çapda işlətmək üçün hürufatın yalnız yazı surətlərini qəbul etdik (şimdilik hürufat olmadığından hər iki növünü işlətməyə məcbur olduq);

2) böyük hərflər denilən (N, R, B, P) kibi surətləri qəbul etmədik;

3) ismi-xas və cümlə başında böyük hərflə yazmaq lüzum görülürsə, hərflin öz şəklini bir qədər böyük yazmağa qərar verdik: bu qərarı şimdilik xüsusi hürufatımız olmadığından mətbuata tətbiq edəmədik.

İştə, budur qəbul etdiyimiz əlifba və hər hərflin özünə məxsus teleqraf işarələri:

Uzun sədalar:

ا = آ	a	.-
ه = آ	ë	.-.-
ی = ا	i	..
(میخ) (mix) kəlməsindəki ikinci hərfiñ səsi kibi	w	.-.-
(گیت) (get) kəlməsindəki ikinci hərfiñ səsi kibi	e	.
(اوق) (oq) kəlməsindəki birinci hərfiñ səsi kibi	o	---
(سوز) (söz) kəlməsindəki ikinci hərfiñ səsi kibi	o	----.
(دوزلی) (duzlu) kəlməsindəki ikinci hərfiñ səsi kibi	u	.-

(گونش) (günəş) kəlməsindəki ikinci hərfiñ səsi kibi y ..-

Dutğun sədalar:

ای (ay) kəlməsindəki ikinci hərfiñ səsi kibi	j	.-.-
(معلوم، شان) (mə'lum, şən). ع = ع	'	.-.-

Qısa sədalar:

ب	b	.-...	غ	g	.-.
پ	p	.-.	ف	f	.-.
ت	t	-	ق	k	.-.
ج	c	.-.	ك	q	.-.
چ	ç	.-.-	ك	oç	.-.
خ	x	....	ك	h	.-.
د	d	.-.	ل	l	.-.
ر	r	.-.	م	m	.-.
ز	z	.-.	ن	n	.-.
ژ	z	.-.-	ه	h	.-.
س	s	...	و	v	.-.
ش	sh	---			

Ərəb hürufatı ilə yazılmış dərsləri oqutmadan əvvəl müəllim əfəndilər (j) səsini bəlli etmək üçün yazılmış (ي) şəkliniñ nöqtələrini qarışdırub kəsərə (-) surətinə, (w) üçün vergül (,) surətinə salmalıdır; (e) səsini göstərmək üçün (ي) şəkliniñ üstünə (ء) işarəsi qoymalı; (o) üçün (و) hərfiñiñ

üstünə (o) işarəsi, (ə) üçün (e) işarəsi, (y) üçün (') işarəsi qoymalıdır. Bunu da bəlli etməlidir ki, (u) ilə (v) səslərini biri-birindən seçmək üçün, birincisi gözlü (g) və ikinci kor (q) yazılıbdır. Latin hərufatı ilə yazılmış yazı dərslərində (o) səsinə bildirmək üçün çap edilmiş (e) hərflərinin üzərinə (.) işarəsi atmalıdır. Və başqa qüsurları dəxi həmin təriq ilə dəf etdikdən sonra işə girişməlidir. Bu söylədiyim işarələri göstərmək üçün hərufatımız olmadığından müəllimlərə zəhmət vermək qüsurlarını əfv buyuracaqlar.

A.Əfəndizadə

* * *

1. a, t, l. (ا، ت، ل) - a, t, l)

at. al. ala. ata. tala. at. əl.

2. r. (ر) - r)

tar. atlar. alar. ara. tara. ata. tar. ar.

3. s. (س - س) -s)

tas.as. sal. Sara. ala. saralar. Tat at satar.
at - atlar. ata - atalar. ara - ... tas- ... tar- ... tat - ...

4. ä²². ((ä - ä) - ä)

əl. at. ər. tələ. sələ. səs. tər. Əl əsər. Lələ tələsər. At tərlər.

ət - atlar. əl - əllər. ər - ... tələ - ... sələ - ... səs - ... tər

...

²² "Son türk əlifbası"ndakı "ə" hərfi. Digər dərslərdəki ilk hərflər də Abdulla bəyin tərtib etdiyi əlifbanın hərfləridir. - Ş.A.H.

5. p. (پ) - p)

sap. paltar. pas. təpə. ləpə. para. Lələ palas sərər. At arpa aparar.

lal- lallar. təpə - təpələr. palas - ... ləpə - ... pas - ... para - ... sap - ...

6. q. ((ق) - k)

lək. kəl. kəsək. təkər. ətək. kasa.

Təkə arpa səpər. Kərə paltara ləkə salar. Kəllərə kəpək tap!

7. i. ((ی) - i)

it. il. iki. tir. iri. kisə. ilik. təpik. Kəklük səkir. Pəri paltar tikir.

Sitarə ərək əkir.

səp - səpər - səpir. ək - .. kəs - ... it - ... tək - ... sət - ...

8. j. ((ج) - y)

ay. tay. say. iy. piy. yay. pay. para. yat.

İt ət yeyir. At piy iyləyir. Sələləri piylə.

9. y. ((ی) - ü)

ütü. sürü. gül. kür. küp. kürə. kürək.

tülkü. püstə. İki küpə piy al! Sara ləkləri süpürür. Pəri kəlləri sürür.

10. d. ((د) - d)

ad. dad. dal. dar. dərə. dil. dəstə. dirsək. dərs.

Dərədə külək əsir. Ədil dirək kəsirdi. Tülkü dərisi istidir.

kəsir - kəsirdi. əsir - ... səpir - ... tikir - ... əkir - ...

11. m. ((م) - m)

dam. adam. maral. damar. dəmir. alma. sürmə. kələm. mal.

Mismar dəmirdir. Tas misdir. Dirsək sümükdür. Mallar sürüdədir.

dərmək - dərmə - dər. sürmək - sürmə - sür.

tərləmək - ... səsləmək - ... tələsmək - ... əkmək - ...

tikmək - ...

12. ç. ((چ) - ç)

aç. saç. çit. çəkmə. alça. açar. çapar. sərçə. parça.

çəpər. Alça çiçəklədi. Dəmirçi dəmiri kəsdi. Əmim sərçəyə ətmək yedirir.

çəkmə - çəkməçi. dəmir - ... kürə - ... çəpər - ... təkər - ...

13. w. ((و - و)) - (i)

ayı. çırpı. çadır. yatır. sıldırım. Piri alma alır. İsmi tar çalır.

Çadırı külək apardı. Atam at çapır. Əmir çit satır.
alır - aldırır. satır - ... salır - ... tapır - ...
çapır - ... çatır - ... damır - ...

14. n. ((ن - ن)) - (n)

dən. sən. mən. nal. nar. ana. dana. çinar. çəmən. əkin.
Siçan kəndiri kəsdi. Dünən mən nənəmə dərman aldım.
Anam dərman istəkanını sındırdı.

nal - nalçı. çırpı - ... tar - ... dalan - ... yalan - ... açar
- ...

15. sh. ((ش - ش)) - (ş)

aş. şiş. diş. şam. şal. maşa. yaş. kişi.

Dünənki aş şit idi. Mən də, Paşa da yemədik, dadaşım
yedi. Daşdəmir dadaşıma dedi ki: küləşi damdan düşürək.
Çünki küləş alıssa, dam-daş yanar.

16. k. ((ك - ق)) - (q)

qaşiq. daraq. dırnaq. papaq. çapıq. qar. qaş. qış. Dünən
Püstə qarı iki çanaq qatıq çalmışdı. Qardaşım Qədir

qatıqları qatıra yüklədi, apardı üç manata satdı. Qatır atdan
kiçikdir, əmma yük daşımaqda atdan dala qalmır.

Alma aldım. Almanı saydım. Almaya qatdım. Püstə
aldım. Püstəni saydım. Püstəyə qatdım.

parça - ... çəkmə - ... paya - ... şişə - ... küpə - ... çırpı
- ...

Mal aldım. Malı saydım, mala qatdım. Dəmir aldım.
Dəmiri saydım. Dəmirə qatdım.

Şal - ... kürk - ... at - ... kəl - ... ip - ... kəndir - ...
qamış - ...

17. z. ((ز - ز)) - (z)

qaz. az. diz. miz. zəman. üzüm. qazan. azar. düzən.

Azad səkiz danə qırmızı alma dərdi, üçünü qızlara
payladı, qalanını anasına apardı. Mən düz əlli səkiz alma
dərdim; altısını yedim, qırqını qardaşlarıma payladım,
qalanını dayımıza apardım.

qazmaq - qaz. əzmək - əz. üzmək - ... süzmək - ...

azaltmaq - ... qazanmaq - ... deşdirmək - ...

yazmaq - ... işləmək - ...

18. Ə. ((و - و)) - (ö)

ördək. öd. çöp. köz. söz. çöl. döş. döşək. döşəmə. köpək.

Əsəd dayım dünən öküz kəsmişdi, anama yaqşı pay
çıqmışdı. Aqşam anam manqala kömür tökdü, qızdırdı, əti
yaqşı qızartdı. Atam çörəkçidən isti çörəklər aldı. Əti
yedik. Üstündən də adama iki istəkan çay içdik.

sökür - sökmür. tökür - ... çökür - ...

süpürür - ... düzür - ... süzür - ...

19. b. ((ب-ب)-b)

qab. bülbül. baş. bala. balta. baba. taba. barmaq. bəkməz.

Babam bazardan bizə iki balıq, bir küpə bal, bir zənbil badam aldı. Bibim babama başmaq tapşırmışdı. Başmaq bibimə yaramadı. Babam başmaqları qaytardı.

bilirəm – bilmirəm. bəzənirəm - ... buluram - ...
büzürəm - ... qalırım - qalmıram. yatırım - ...
çalırım - ... batırım - ...

20. u. ((و-و)-u)

quzu. un. uzun. su. buz. duz. pul. çul. quş. qarpuz. durna.

Bizim quzulardan biri sürüdən ayrılıb itmişdi. Yazıq quzu yataqdan bir az uzaqda bir qurda rast düşür. Qurt bunu nə səyaq yimişdisə, bütün quzudan iki buynuz qalmışdı.

burursan - burmursan. əkirsən - əkmirsən. udursan - ...
durursan - ...

qurursan - ... qudurursan - ... diyirsən - ... dutursan - ...
çürüdürsən - ...

21. . ((ک-ک)-k)

dəniz. dağ. tağrı. yaqlış. bəniz. aqlayış. yaqşaq.

Tağrıqulunıq bənizi azardan saralmışdı. Körpə quzunıq kababını yedi, yumurtanıq sarısını inək südüne

çalub içdi. Belə ki, arıqlayıb çöpə dönmüş Tağrıqulu bir ayın içərisində kökəlib səlamətə çıxdı.

Yağıltma: Bu mis nə pis mis imiş, bu mis Kaşan misi imiş.

Sən azarlısan – Siz azarlısınız. Sən böyüksən – Siz ...
Sən atasən - ... Sən üzənsən - ... Sən anasən.

22. x. ((خ-خ)-x)

xərmən. xal. naxır. taxta. çuxa. məxmər. arxalıq. mıx. mixək.

Alxas dayı xalası Xırda xanıma söylüyirdi ki, bu ilin taxıllarını şaxta batırıbdır. Əkinçilərin ümidi yalnız çəltik, darı kibi yazlıq taxıllara qalıbdır.

Sən çəkirsən - Siz çəkirsiniz. Sən yatırsən - Siz ... Sən bilirsən - Siz .... Sən yazırsən - ... Sən atırsən - ... Sən əkirsən - ... Sən əzbərliyorsən - ...

23. o. ((و-و)-o)

odun. ot. od. qoz. toz. qol. kol. dolma. dost. qora. qoşun.

Qurban bayramında bizim çoban on doqquz qoyun satmışdı. Üçünü də biz özümüz kəsmişdik. Bu qoyunlardan biri bildir mən oynadan quzu idi. Mənim quzum bayrama kibi kökəlib qoç olmuşdı.

Yağıltma: Alabaş aşbaz aş asmış, az asmamış qoç asmış.

Mən çökürəm, sən çökürsən, o çökür. Mən bükürəm, sən ... , o ... . Mən üzürəm - ...

Mən satıram, sən satırsan, o satır. Mən oynuyuram ...
Mən dolanıram ... Mən soruşuram ... Mən soyuram ...

24. . ((گ) - g)

bəg, göz, gün, gül, dügün, yigit, özgə, kölgə.

Bu gün günortadan qabaq qonşumuz Adıgözəl igirmi zənbil əzgil dərmışdi. Mən ondan iki zənbil aldım, xalamgilə apardım. Xalam əzgili görüb çox şad oldu. Çünki onun uşaqları çox əzgil istiyəndilər.

Öz gözündə tiri görməz, özgə gözündə qıl axtarar.

Biz gözliyiriz. Siz gözliyirsiniz. Onlar gözliyərlər. Biz görürüz .... Biz düzürüz. ... Biz əziriz ... Biz gəziriz ... Biz gəliriz. ...

25. . ((غ - غ - خ - ح) - ğ)

biğ. dağ. yağ. dağar. qarğa. boğaz. çırağ. nağıl. çığırtma. sığırçın.

İsrağıgün Ağabala bağda soğan əkirdi. Oğlı Ağamoğlan bağda oynuyurdu. Birdən bu uşaq çığıra-çığıra atasının yanına qaçdı. Atası sorudu ki: Oğlum nə olub? Uşaq, ağlayaraq dedi ki: otuq arasından mənim üstümə birdən bir zad sıçradı, qorqдум. Baqıb gördük ki, bu uşaq qurbağadan qorqubdur.

dodaq - dodağı. dırnaq - ... çanaq - ...

çarıq - ... barmaq - ... balıq - ...

ələk - ələgi. külək - ... dirsək - ... döşək - ... ilik - ...

çəltik - ...

Yazda yağış yağmasa,
Gögdə günəş doğmasa,
Nə gül açar, nə sünbül,
Nə quş öter, nə bülbül.

26. c. -(ç - ə) - c)

cücə. ac. sac. ağac. acı. baca. ucuz. ocaq. bucaq.

Bizim camuşlar naxırdan gələn kibi bacım bir-bir aparıb mıxlara sicim ilə bağlayır. Nənəm də gəlib buları bir cərgədən sağmağa başlayır. Nənəm bir camuşu sağıb qurtaran kibi dolu sərnici qırağa qoyur, boş sərnici götürüb yönəlir ikinci, üçüncü camuşu sağmağa. Bacım da bir ucdan dolu sərniciləri daşıyıb yığır aşbazxanaya.

ələk - ələki. kələk - ... səbət - ... bəzək - ... iş - ...
başmaq - başmaqçı. papaq - ...

çarıq - ... daş - ... aş - ... Biz açırız, siz açırsınız, onlar açırlar. Biz quruduruz ..... Biz yatırız ..... Biz atırız .....
Biz qanırız ..... Biz açırız ..... Biz dolanırsınız .....

27.

e. ((ə - ə) - e)

eşmə. el. elçi. eşik. bel. tel. sel. beşik. gecə.

Keçən il babam meşəyə gedəndə məni də aparmışdı. Mən də yanıma balaca keçimi götürmüşdüm. Babam odun doğruyurdu, mən yemişən dəriridim. Birdən keçi bağıra-bağıra bizim yanımıza qaçdı. Gördüm bir qurt bunun dalınca yügürür. Babam yerindən sıçrayıb balta

küpü ilə qurduñ başını əzdi. Bundan sonra keçı qorqusundan bizim yanımızdan tərpanmədi.

Biz dincəlırız, siz ..... Onlar ..... Biz gedırız ..... Biz oynuyuruz ..... Biz eşıdırız ..... Biz yandıırız ..... Biz deşırız ..... Biz saçıırız .....

28. f ((ف) - f)

fil. dəf. kəf. kef. kəfır. fəs. fıncan. bafta. dəftər.

Fərəc qapısını cəftələdi, qıfıladı, qapısının qabağında asılmış fanarı yandırdı, sonra bacısı Fıruzəni də götürüb xalası Əfruzgilə getdi.

Tapmacalar:

*Dağdan gələr dağ kibi,
Qolları budağ kibi,
Əgilər su içməgə,
Qışqırar oğlaq kibi.*

*Biz biz idik,
Otuz iki qız idik,
Büzüldük,
Bir taxçaya düzüldük.*

29.

h. (ه) - h

şah. dəzğah. haça. dəhrə, cəhrə, nehrə, kəhrəba, mahut.
Şahbazın qardaşı Həşim xeyli hünərli adamdır. Keçən həftə Hiratdan gəlmişdi. Bacısı Göhərə neçə düzüm kəhrəba gətirmişdi. Qohumlarının hər birinə ayrı-ayrı pay payladı, mənə də bir həgbə²³ bağışladı. Həşim bu həftə yenə Hirata qayıdacaqdır.

Tapmacalar:

Dağdan gəlir, daşdan gəlir,
Bir qudurmuş aslan gəlir.

***

Hamı bunun üfürüğü?
Daşdan keçər tüpürüğü

***

Bir balaca boyı var,
Dam dolusu toyu var²⁴.

***

²³ Heybə - Ş.A.H.

²⁴ Ərəb əlifbasındakı tapmacaların 3-cüsünün latın qrafikalı mətnə qarşılığı olaraq bu tapmaca verilmişdir. - Ş.A.H.

Bir balaca mil daşı,
Yandırma dağı-daşı.

30.

v . ((ɟ) - v)

av. ev. vəl. vəznə. şalvar. tavuq. lavaş. savuq.
qavurma.

Dünən Vəligildə qonaq idik. Vəlinin arvadı bizə aş
bişirdi. Aşın yanında qavurma, kəvər və ovşara var idi.
Aşın üstən samavar qoyub çay verdilər; çərəzləri qavun ilə
gəvəli idi. Yedik, içdik, evimizə qayıtdıq.

Yanılıma: Ay qılquyruq qırqavul! Gəl, bu kola gir,
qılquyruq qırqavul!

Nənə və nəvə

Həmişə sən mürgülüyürsən, nənə,
Yırğalıyırsan başını, gəlsənə,
Yuqlamıyıv qulaq verəsən mənə,
Söz danışmaq sən mənə, həm mən sənə.

Fikr ilə saldım başımı əngələ,
Söylə, görüm, qanmamışam mən hələ.
Qabaqda da böylə idi yöndəmiş?
Yoqsa qız idini mi mənim tək bilə?

Sən də nənə bağçada seyr etmişən?
Mənim kibi oynamağa getmişən?
Xırda-xuruşdan gəlinə ev tikib
Oynatmağa çəməndə meyl etmişən?

Yoqsa həmişə başının tükləri
Düm ağ olubdur qaş, kiprikləri?
Qabaqda da taqırdığını burnuğa
Şəfəqli, həm qoruqulu gözlükləri?

Hankı səbəbdən yüzünün dərisi
Qırıq-qırıqdır çöli-içərisi?

Mənim yüzüm də saralarmı, nənə,
Qırıqarmı sənin kibi dərisi?

Can nənə, bu fikrimi qandır mənə!
Bəlkə, nəvən də düşünə, ögrənə...
Söylə görüm, qurban olum mən sənə!
Bay! A nənə, yuqlamısan sən yenə?

31.

z . ((ɟ) - j)

jurnal. jandarma. jimnastik.

Keçən gecə Əjdərgildə idim. Onlarda cürəbəcürə
jurnallar var idi. Journalların içində bir ilan şikli gördüm ki,
quyruğu bir hündür ağacın başına çatırdı, əmma başı və
beli yerdə sürünürdü. Adam bu ilanı diri görsə, bağı, ödi
patlar. Əjdər maña dedi ki, bunun adı əjdərhadır.

Tapmacalar:

Atam atlı, mən yayaq.
Əlində dəmir dayaq.
Palçıq dizdən, su qurşaqdan:
Yügrüşmiyiş, toz qopar!

Çağıraram hənddən,
Səs verər kənddən,
Dili sümükdən,
Dişi ətdən.

32.

( )²⁵ . ((ع - ج - ح - د - ذ - ر))

imarət.elm. məlum. alim. aləm. şən. məmul.
məkulat. şair. əla.

Cümə günü əmim bir ərəbdən iki ədəb av tufəngi
aldı. Qomşumuz Əskər də dədəm kibi avçıdır. Dünən
onlar bir yerdə ava getmişdilər və çoxlu av vurmuşdılar.
Əmim maşa söz verib ki, gələn dəfə ava məni də
aparsın²⁶.

Çoban

Gögdəki gög bulutlar
Yorğanıdır çobanıq.
Yastı yastı təpələr
Yasdığıdır çobanıq.
Yumru- yumru qayalar
Yumruğıdır çobanıq.
Əlindəki dəgənək
Qalxanıdır çobanıq.
Yanıdakı boz köpək

²⁵ apostrof işarəsi. - Ş.A.H.

²⁶ Ərəb əlifbası ilə latın əlifbasındakı mətn və sözlər fərqlidir. -Ş.A.H.

Yoldaşdır çobanıq.
Ağzı qara canavar
Düşmənidir çobanıq.

33.

(ث - صد - ص) (س)

məsəl. misal. timsal. misl. sabit. sərvət. səvab. kəsərət.
səda. sədaqət. saf. səbir. sədəf. surət. xas. xalis. sağır.

Səfərə anasından irs qalmışdı. Keçən xas günü
həmin irsdən on beş misqal qızıl satmışdı. Aldığı pulların
böyük hissəsini sədəqə olaraq füqərəyə payladı.

34.

ط (ت) ح - د (ه)

tələb. tələbə. təbəqə. təbib. təbiət. mətləb. tərəf.
təam. təmə. hacət. hadisə. həsəd. haşiyə. həcamət. həram.
hələl. həlvə. hekayə. mərhum.

* * *

Mərhum Hacı Soltanıq arvadı Səltənət bacı var-
yoxunu satıb oğlanları Məhəmmədi və Mahmudu
gimnaziyada oqutdu. Bular hər biri imdi bir adam olublar.
Fəqət buların böyük qardaşı Lütəli bişüurluq edüb
oqumadığından bu halda səfil-sərgərdan gəzir.

35.

(ز) ض، ظ - ذ (ز)

ğərək. zəbt. zabit. zərər. zəyif. hazır. ziya. ziyafət.
həzrət. zalım. məzlum. zülm. zahir. hifz. hafiz. zərif. zül-
mət. zat. zikr. zəkavat. zihin. kağız. əzab. zəmm. zəxirə.
zərrə. zürriyyət.

Atamız biz, övladlarına həmişə bilə nəsihət edərdi:

- 1) Zərafət etmiyin! Çünki zərafətin axırı davaya çevrilir.
- 2) Hər şeyin yaxşısını alın! Çünki yaxşı mal zayə olmaz.
- 3) Zəlalətdən qaçın! Çünki zəlalət insan üçün ən alçaq sifətlərdəndir.

Bayatılar:

Nənəm, a narış qoyun!
Yunı bir qarış qoyun!
Çoban səndən küsübdür:
Süt ver, bariş, qoyun!

* * *

Qoyunun yüzi gəldi,
Dolandı düzi, gəldi;
Çobanın qucağında
Bircə cüt quzi gəldi.

* * *

Gün getdi dağ başına;
Örtübdü ağ başına.
Gönlü şamama istəyən
Dolansın tağ başına.

Tapmacalar:

Babamın bir donu var,
Qatlamaq olmaz
İçi dolu ağ abbası,
Sanamaq olmaz.

***

Aşığam, tək nədir?
Aşna! Yükcün təknədir?
On beş nədir, beş nədir?
İki nədir, tək nədir?

Ata və oğul

Bir kişi oğlu ilə uzaq kənddən şəhərə gedirdi. Bun-
lar yolda bir at nalı gördülər. Atası oğluna dedi ki: "Oğul!
Bu nalı götür, gərək olar!". Oğl nalın yanından keçüb
getdi və atasına dedi ki: "Nal bizim nəyimizə lazımdır?
Heç yerə əgilib götürmək zəhmətinə dəgərmi?". Atası
buña cavab vermiyib, xəlvətcə nalı qaldırdı. Bir qədər yol
gedəndən sonra bir dəmirçi dükanına rast gəldilər. Ata nalı
gizlincə dəmirçiyə satdı və nal puluna bir qədər giləs alub
xurcununa qoydu.

Günəş günorta yerinə gəldikcə həva bərk qızmağa
başladı. Uşaq o qədər susuzluq çəkmişdi ki, dörd ətrafına
baqa-baqa atasının dalınca sürünürdü. İş bu yerə gəldikdən
sonra atası bir giləs danəsini götürüb gizlincə yerə atdı.
Oğl tələ-tələsik giləsi qaldırıb yedi. Bir niçə addım yol
gedəndən sonra atası giləsini birini də atdı; uşaq yenə qal-

dırub yedi. Bu münval gilasiñ hamısını uşaq yerdən yığa-yığa yedi. Axırda atası dönüb oğluna dedi ki: “Baq, oğul! Sən əgər bir dəfə yerə əgilib at nalını qaldırsaydın, gilas danələrini yığmaqdan ötrü bu qədər yerə əgilib qalqmazdın”.

Məsəllər: Qatı baş sahibinə donuz güddürər.
Hər nə doğrarsan aşına, o çıxar qaşığına.

Fətir²⁷

Bir qoca baba qarısına dedi ki: “Gonluma fətir düşübdür”. Qarı cavab verdi ki: “Evimizdə un da yoqdur, yağ da”. Bu söz babanın xoşuna gəlmədi. Nənənin əlaci üzülüb durdu. Un sandığıның çatlaqlarını süpürdi, bir az un düzəltdi, yağ və bal qablarını qazıdı, bir az yağ, bal topladı.

Buların hamısını bir yerə qatıb yoğurdu və bir dənə fətir düzəldib təndirə yaptı, sonra isti fətiri pəncərəyə sökədi ki sousun. Nənə otaqdan çıxar-çıqmaz fətir yerindən qalqıb yavaşca yerə düşdi və yumalana-yumalana qapıdan çıxıb qaçdı. Çoq getdi, az getdi, dərə, təpə, düz getdi, birdən bunun qabağına dovşan çıxdı və dedi: “Fətir! Fətir, mən səni yeyəcəgəm!” Fətir beylə cavab verdi:

“Mən xəmir oğlu fətir,
Sandıqdan süpürülmüşəm,
Yağ-bala sürtülmüşəm
Təndirdə tək bişmişəm²⁸,

²⁷ Kitabda "Ata və oğul" hekayəsinin latınca qarşılığı əvəzinə "Fətir" adlı nağıl verilmişdir. - Ş.A.H.

Pəncərədən düşmüşəm.
Mən babadan qaçmışam,
Mən nənədən qaçmışam.
Sən dovşandan qaçmağı
Göz altına almışam”.

Fətir bu sözləri oquya-oquya yumalanıb qaçdı. Çoq getdi, az getdi, dərə, təpə, düz getdi, birdən qabağına çaqal çıxdı və dedi: “Fətir, fətir! Mən səni yiyəcəgəm!” Fətir dayanıb buna da sözlərini oqudu:

“Mən xəmir oğlu fətir,
Sandıqdan süpürülmüşəm,
Yağ-bala sürtülmüşəm
Təndirdə tək bişmişəm,
Pəncərədən düşmüşəm.
Mən babadan qaçmışam,
Mən nənədən qaçmışam.
Mən dovşandan qaçmışam.
Sən çaqaldan qaçmağı
Göz altına almışam!”.

Bu yol ilə fətir çaqaldan da qaçdı. Çoq getdi, az getdi, dərə, təpə, düz getdi, birdən bunun qabağına ayı çıxdı və dedi: “Fətir, fətir! Mən səni yiyəcəgəm!”

Fətir sözlərini buna da oqudu:
“Mən xəmir²⁹ oğlu fətir,

²⁸ Bu iki misranın yeri mətnə səhv düşmüşdür. - Ş.A.H.

²⁹ *mətnə səhvən “xəmir” əvəzinə “fətir” gedib. - Ş.A.H.

Sandıqdan süpürülmüşəm,
Yağ-bala sürtülmüşəm
Təndirdə tək bişmişəm,
Pəncərədən düşmüşəm.
Mən babadan qaçmışam,
Mən nənədən qaçmışam.
Mən dovşandan qaçmışam.
Mən çaqaldan qaçmışam,
Sən ayıdan qaçmağı
Göz altına almışam!”.

Fətir sözlərini qurtaran kibi yumalanıb qaçdı. Çoq getdi, az getdi, dərə, təpə, düz getdi, birdən gəlib tülkiyə rast oldu. Tülki bunu görəndə dayandı və çoq ehtiram ilə baş vurub səlam verdi və sordı: “Fətir ağa, sən nədən belə zəhmətə düşməsən, naraya büyürürsən? Mana təəllüq qulluğun varmı? Buyur, qulluğunda durmuşam!”

Fətir başladı:

“Mən xəmir oğlu fətir,
Sandıqdan süpürülmüşəm,
Yağ-bala sürtülmüşəm
Təndirdə tək bişmişəm,
Pəncərədən düşmüşəm.
Mən babadan qaçmışam,
Mən nənədən qaçmışam.
Mən dovşandan qaçmışam.
Mən çaqaldan qaçmışam,
Mən ayıdan qaçmışam,
Sən tülkidən qaçmağı
Göz altına almışam!”.

Tülki tam axıra kibi həzlənə-həzlənə qulaq asıb, nihayət, dedi: “Pəh-pəh! Nə gözəl oquyursan, fətir ağa! Səsin mənim çoq xoşuma gəldi, əmma heyf ki, sözlərini qana bilmədim, qocalmışam, qulağım ağır eşidir. Əgər sən gəlib mənim burnumuğ üstə çıqsan və hündürdən oqusan, mən sözlərini də qanıb dahı da səndən xoşhal olaram. Gəl, əzizim, tülki babanı özündən razı elə! Fətir bu sözlərə aldanıb, yügürdi, çıxdı tülkinin burnuna və başladı oqumağa:

“Mən xəmir oğlu fətir...”

Tülki işi səmtinə salıb birdən fətiri qarpdı və yedi.

Yağıltma:

Bu yer toqmaqlanmaq gərək, toqmaqlanubsa da, toqmaqlanmaq gərək, toqmaqlanmayubsa da, toqmaqlanmaq gərək.

Ağac at, taxta qılınc, həsir papaq, yun arqalıq, əski çarıq, ip üzəngi, qarğı tüfəng, sicim yol.

Kəsəgən

Ey bədəndən balaca, bıqları zorba kəsəgən!
Ey dişi ilə dağdan taxçada torba kəsəgən!
Yeriyən gahi yerislə, gahi yorğa kəsəgən!
Nədən olduq, de görüm, sən belə loğa kəsəgən?

Bilmiyirsiz, ay uşaqlar, nicə heyvandır bu!
Qoy, sizə nəql eliyim vəsfini: bir candır bu,
Həm ziyankar, həmi mundar, həmi şeytandır bu;
Gəh siçandır bunun adı, gəhi usta kəsəgən.

Ev onun mənzilidir, zirzəmini, çardağı,
Eviñ içi, irəfidir kəsəgən oynağı.
Yemək-icməkdə budur hər adamın ortağı.
Arabir də dadanır bostana, bağa kəsəgən.

Dırmaşır gah görürsən ki, ocağın başına.
Gəh görürsən ki, düşübdür füqəranın aşına.
Ya gərək evdən üzüb əl, dura yana daşına,
Ya həmişə gününü eyliyə qara kəsəgən.

Mən özüm dərs oquyanda başıma gör nə gəlüb:
Bir kiçik hücrə, yeri topraq, özi köhnələnüb;
Bəylə viranədə bir qaç sənə mənzildi diyüb
Əgləşən bir mən idim, bir də ki, ağa kəsəgən.

Günlərin bir günü yığdım irəfə bir neçə qoz
Gecə gördüm ki, irəfdən tökülür üstümə toz
Onda qandım ki, çıxıbdır irəfə bir neçə boz
Saldılar taxqa-taraq, qoymahaqoyma kəsəgən.

Un cuvalın hara qoydumsa, siçan tapdı onu;
İlədi dəlmə-deşik, çəkdi, apardı ununu,
Bir tərəfdən də deşirlərdi dügi sandığını,
Nə çörək qoydu evimdə, nə də buğda kəsəgən.

Gördüm olmur, gətirib qoydum evə zorba tələ;
Dedim, əlbətdə, bilə eyləməsəm, düşməz ələ.
Birini dutdum, apardım başın əzməyə çölə;
Tələdən sıçradı, tez qaçdı otağa kəsəgən!

Aş bişirdim, yedi bir palasqulaq, qarnı yekə;
İstədim parçalıyım, tez yügürüb çıqdı yükə,

Kaçdı yükün dalına, başladı yorğanı sökə;
Yeridim dutmağa, hopbandı aşağa kəsəgən!

Gəldi bir dəfə bişik sormağa əhvalımızı,
Yəqin etdim, bu qonaq lap dəyişər halımızı,
Kəsəgən görsə buni, boşlıyar otaqumuzu
Gördülər... Başladılar: oynahaoyuna kəsəgən!

Onda gördüm ki, bişik duydu buların yerini,
Tullanıb şir kibi alub ötürdü birini,
Kəsəgənlər tökülüb dişlədilər hər yerini,
Axırı qaçdı bişik, qovdu bu loğa kəsəgən!

Mən də gördüm kəsəgən axırımı eyliyəcək,
Hər nə alsam evimə: yağ, dügi... o yiyəcəkdir;
“Ortağam, hər nə bişirsən; maña da ver”, - diyəcəkdir...
Bu zülümlə məni də qovdu qırağa kəsəgən!

Uşaq və bişik

Bişik! Nədən bığlarını burubsan?
Pələng kibi pəncərədə durubsan?
Üst-başını təmiz-təmiz yumaqdan
Görünür ki, bu gün bir az vurubsan!

Mən bişigəm, bığlarımı buraram,
Üst-başımı həmişə mən yuyaram.
Avım mənim siçan olubdur bu gün;
Quş da düşərsə rastıma, vuraram!

***

SON

Təshih:

27-nci dərstdən 35-nci dərşə kibi (ش) səsina məxsus edilmiş **sh** hərfi ğələt olaraq **ch** şəklində çap edilmişdir; təshih etməli! Başlanğıcda məzkur qomisyonların qərar mövcibincə **z** hərfi belində kəmər olaraq şərti ilə (ڭ) səsina məxsus edilmişdir. Fəqət böylə hüruf mətbəələrımızdə bulunmadığından 31-nci dərşə aid (ڭ) səsləri müqabilində çap edilmiş **z** hərflərinin bellərinə qələmlə kəmər çəkməlidir.

A.Azaqbəyli.

ƏLAVƏLƏR

مملکت حاکم لایق المیزان برده چنانچه در اولی
 حواله کردیم بولداغی او بوجو اماندا رفا کند سید پیر
 ایچده حکومته اذن آتانی الیری: استکی
 استبدادک تراز ایزار لغتیه طاهر لغی ایلدی
 حواله امان بولما ادر لغی معلولک حاضر لغی توری
 آجق فکر کنده دخی قضا صبر کنده غم و حسد
 حتی ایستکار سیدار عیادی احو حالکی
 طرفه یوز عیور بر دیک عایش بو شه بیغیوردی
 بویله بر موقول و املا شتر لغی قار شو سینه
 بولداش غ. کندنی اینترمدی و وقتیه کلا
 الی دد غزی بر یول بولدی: مدرسه اوده
 ملالغا حاضر لانا ک بوز لای مستاد
 طالب لر آراسینه جدی تدلیغات آتانی
 باقانی: ملا نعلیف مابین برنده
 استکفور کدر: ملال استکفور حصد
 باشق سنک حیدر گوز تیگنک کواومنی
 کلا کت: مودولک: طاقولک: امان

مملکت حاکم لایق المیزان برده چنانچه در اولی
 حواله کردیم بولداغی او بوجو اماندا رفا کند سید پیر
 ایچده حکومته اذن آتانی الیری: استکی
 استبدادک تراز ایزار لغتیه طاهر لغی ایلدی
 حواله امان بولما ادر لغی معلولک حاضر لغی توری
 آجق فکر کنده دخی قضا صبر کنده غم و حسد
 حتی ایستکار سیدار عیادی احو حالکی
 طرفه یوز عیور بر دیک عایش بو شه بیغیوردی
 بویله بر موقول و املا شتر لغی قار شو سینه
 بولداش غ. کندنی اینترمدی و وقتیه کلا
 الی دد غزی بر یول بولدی: مدرسه اوده
 ملالغا حاضر لانا ک بوز لای مستاد
 طالب لر آراسینه جدی تدلیغات آتانی
 باقانی: ملا نعلیف مابین برنده
 استکفور کدر: ملال استکفور حصد
 باشق سنک حیدر گوز تیگنک کواومنی
 کلا کت: مودولک: طاقولک: امان

**Abdulla Əfəndizadə Azaqbəylinin müxtəsər
tərcümeyi-halı**

Yoldaş A. Nuxa əhalisindən olub 1875-ci tarixdə təvəllüd etmişdir. Bunun atası İsmayıl əfəndi bütün cavanlığını müəllimlik və müdərrişlik ilə keçirmişdir. Bağçılıq və əkinçilik işlərinə bu adamda fəvqəladə bir həvəs mövcud idi, böylə ki, Nuxa dağlarından birinin üzərində iki desyatin xali və susuz yer yalnız bu adamın çalışqanlığı və məhz, bunun əməyi sayəsində şəhərin meyvəli, güllü-çiçəkli bağlarından ən gözəli olmuşdur. Demək olur ki, yoldaş Abdullaha müəllimlik, çalışqanlıq və təbiətə məhəbbət kəndi atasından intiqal etmiş bir irsi-pədəri oluyor. 15 yaşına doluncaya qədər A. Nuxada yaşamış, türkcə və ruscanın yalnız ibtidai qiraətinə və yazısına bələd olmuşdur. 1889-cu tarixində Gəncənin Sənaye məktəbinə daxil olmuş və 7 il burada oquyub işlədikdən sonar 1895-ci tarixdə hər türlü bağçılıq, əkinçilik və içkicilik işlərində mütəxəssis olmaq üzrə məktəbin kənd təsərrüfatı şöbəsini bitirmişdir. Eyni sənə ərzində A. Tiflis Pedaqoji İnstitutuna daxil olmuş və 1899-cu sənədə təhsilini təمام etmişdir, yəni istibdadın ən dəhşətli bir mövsümündə tələbə həyatından ayrılmış və müəllimlik həyatına daxil olmuşdur. İstibdadın təzyiqaat və təqyibatına hədəf olmaq istəməyən şəxs ya çar hökumətinin təklifincə keçinməli idi, yəni ruslaşdırma və əvəmləşdirmə mütəxəssislərinə yardım etməli idi və yaxud hiç bir kəs ilə əlaqəyə girişməməli və hiç bir kəsə zərər və xeyir verəmiyəcək bir vəziyyətdə yaşamalı idi. Üçüncü bir yol daha var idi ki, o da xalq fədakarları dutduğu yol idi. İki əvvəlinci cərəyanlardan nifrətlə yüz çevirən və ancaq fədakarlıq caddəsini intixab edən yoldaş A. həmişə savuq bir mühakimə və dərin bir düşüncə sayəsində iş gördüyü için iş görə bilmək imkanını

əldən buraqmamışdır. Bu adam müəllimliyindən bir an əl çəkmədiyi ilə bərabər həmişə xalq maarifi işlərində çalışmışdır. 12 sənəlik vəqf zərfində Nuxa şəhrində buraqdığı əsərlər (ibtidai ünəs tərbiyəsinin hər yerdən əvvəl Nuxada başlaması, zükur və ünəs edadisinin binası, cəmiyyəti-xeyriyyə, nəşri-maarif və fəqir tələbələrin məktəblərdə 50-60% qədər artması və hakəza) burasını isbat için birər dəlillərdir. A. yoldaşın müəllim və maarifçiliyinin yarısı Bakıda və yarısı Nuxada keçmişdir. Bu anın özündə A. Baku Ali Darülmüəlliminində məntiq tədrisi ilə məşğuldur.

Fəqir və həm də zəhmətkeş bir ailəyə mənsub olduğu için və aldığı ailə tərbiyəsinin əsası yoqsullara yardım və möhtaqlara köməkdən ibarət olduğu için A. bütün ömrünü zəhmətkeş əhaliyə muzi sayılan ünsürlər və əhalinin gözələrini kor qoyan səfsətələrlə mübarizədə keçirmişdir. Cəhalətlə mübarizə vasitələrindən birincisi – məktəb, ikincisi – qələm, üçüncüsü elmi və ictimai çıxışlar olmuşdur.

Məktəb həyatında bu adamı hər kəs bir nümuneyi-imsal kibi tanımışdır. Tələbələri ilə bunun arasında həmişə səmimiyyət və məhəbbət olmuşdur. Binləri mü-təcaviz tələbələri tərəfindən bu müəllim həmişə sevilmiş və həmişə onları halal zəhmətə və ictimaiyyətə tərəf dəvət etmişdir. Bu adam həmişə bilmədiyini bilməgə, yəni elmi və fənni məlumatını hər daim artırmağa və keçirməkdə olduğu hər tarxi an ilə müvafiqətə keçirməgə çalışmışdır. Əvam xalqı muzilərin torlarından və cəhalətin zülmətindən xilas etmək yolunda məktəb və məarif amillərini əsas ittixas etdiyi için A. bütün qüvvəsini müəllimlər yetişdirməgə vermişdir. Fəqət az zaman içərisində çox müəllim hazırlamaq için bir dərəcəyə qədər oqumuş cavanlar bulunmalı və bu cavanları yetişdirmək için hökumətdən izn alınmalıydı. Əski istibdadın xərabəzarlığında hazırlığı olan cavanlar bulunmadığı kibi müəllimlik hazırlıq qursı aç-

maq fikrindən dəxi qəti surətdə bir səməyə çıxmayacağı apaşkar meydanda idi. Hər hanki tərəfə yüz çevirirdikse, iş boşa çıxıyordu. Böylə bir yoqluq və imkansızlıq qarşusunda yoldaş A. kəndini itirmədi və vəqtinə görə ən doğru bir yol buldı: mədrəsələrdə mollalığa hazırlanan yüzləri mütəcaviz tələbələr arasında ciddi təbliğət aparmağa başladı ki: mollalığın aqibəti yoqdur; məsləki çürükdür, halal kəsb əvəzində başqasının cibinə göz tikmək, ölümünü bəkləmək və muziliq təriqi ilə yaşamaq vicdansızlıqdır və hakəza. Və bunun ziddinə olaraq: müəllimlik müqəddəs bir vəzifədir; fəqir-füqəranın zülm və zülmətdən xilas, onun nicatı, hüququnu anlaması, məarif və mədəniyyətə yüksəlməsi və hər türlü tərəqqisi müəlliminin əlindədir və hakəza. Bu qəbul təbliğət sayəsində 1905-ci sənə inqilabından istifadə edərək Nuxa şəhri mədrəsələrində oquyan nuxalı, zaqatalalı və qazaqlı tələbələrdən A. yoldaş 27 kişi toplamağa və bunlardan yalnız kəndi zəhməti və əməgi sayəsində bir ay yarım zərfində 17 müəllim hazırlamağa müvəffəq oldu. Bu müəllimlərdən bir çoqu şimdi və həyat üzərədir və həm də eyi müəllimlərdən sayılırlar. Bu sənədən sonra 1917-nci sənəyə kibi milli müəllimlərin hazırlanması geyri-rəsmi surətdə gitmiş, fəqət rəsmi surətdə türk müəllimləri rusca hazırlanmışlar və hər sənə 4-5 adam müəllim əhliyyətnaməsi qazanmağa müvəffəq olmuşdur. 17-ci sənə inqilabı qurs qapılarını açdı və əski təbliğət sayəsində bütün mollalığa hazırlanan tələbələr müəllimliyə şövq edildi. Bir tərəfdən aclıq, digər tərəfdən təbliğət mollaları namizədsiz qoydu, fəqət milli məktəblər təsis etməyə başladı. Bundan masəva, Bakıda açılan qursların ən əhəmiyyətliləri dəxi A.-n iştirakı ilə olmuşdur. Xülasə, A. Azərbaycanda müəllimlik həyatında böyük rollar oynamış və oynamaqdadır.

Bütün ömrünü tərbiyə və tədris ilə keçirmiş bu adam meydana gətirdiyi fənni əsər də aşkar şeydir ki, tərbiyə və tədrisə aid olacaqdır. A. yoldaşın fənni-tərbiyədən bəhs edən böyük bir əsəri fənn mütəxəssisləri tərəfindən qəbul edilmiş və bu halda çap edilmək üzrədir. Bundan masəva, "Fənn tədrisi" və "Məntiq" nam əsərləri dəxi yazılıb təmam edilmişsə də, çap edilmək için hənuz hazırlanmamışdır. "Əkinçi" jurnalında dəxi bu adamın ipəkçilik xüsusunda böyük bir fənni əsəri çap edilməkdədir. Bunlardan masəva, A. yoldaşın bir neçə mənzum və mənşur əsərləri vardır ki, bunlardan da bəzisi keçmiş jurnallarda və gəzetələrdə çap edilmişdir. Məktəb tələbəsi olduğu zaman maarif və mədəniyyətdən hər kəsin dadmağa həqqi olduğunu anlayan A. türk və islam taifələrinin hər kəsdən gerüdə qalmasının səbəblərini hər daim düşünür və araşdırardı. Müxtəlif səbəblər sırasında əski əlifba fəlakəti bunun diqqətini cəlb etməyə başladı. Bu adam kəndisinə əlifba ideyası xüsusunda kimsənin təsiri olmadığını söylüyor. Fil-həqiqət: institutda oquyan və islam aləmi ilə hiç bir əlaqədə bulunmayan bir tələbə Mirzə Fətəlinin və Mirzə Mülküm xanın əlifba xüsusunda düşüncələri və təşəbbüsləri olmuş olduğunu nədən bilə bilərdi? Hankı ədəbiyyat tarixi və yaxud lisan metodiqası vasitəsilə bu məlumat gəlüb A. yoldaşın əlinə keçə bilərdi? A. məktəbdə oquduğu zaman beynində doğduğu əlifba ideyasını qüvvədən feilə keçirmək fikrinə düşdü və birinci dəfə olaraq 1898-ci sənədə latın və rus hərflərindən yoğrulma nöqsanlı bir əlifba meydana gətirdi, təcrübədən çıqardı və türk lisanı fonetiqasına mütəlləq xüsusiyyətləri ögrəndikdən sonra hürufatın miqdarını müəyyən edə bildi və nisbətə mükəmməl bir əlifba vücuda gətirdi. Müəllimliyinin ilk zamanlarında verdigi sıqı əlifba qonfranslarında əlifbayı dəğişmək ideyası yeni olmadığını ögrəndi və qolaylıqla müvəffəqiyyət qazanamı-

LÜĞƏT

A

av - ov

B

binaənəleyh - buna görə

C

cənbində - yanında, nəzdində

Ç

çocuq - uşaq

D

darülmüəllimin – müəllimlər institutu, pedoqoji institut

dəxi - daha, da,də

E

edadiyyə - gimnaziya

eyi – yaxşı

Ə

əhliyyətnamə - diplom

ətmək – çörək

F

fil-həqiqət – həqiqətən, doğrudan da

firəng – fransız

G

ğələt – səhv, yanlış

H

hüruf- hərflər

hürufat - hərflər

hacət – ehtiyac

X

xali – boş

İ

intixab etmək - seçmək

ittixas etmək - əxz etmək

intiqaal etmək - köçmək

irsi-pədəri - atadan qalma miras

ismi-xas - xüsusi isimlər

iştə - elə bu

K

kitabət - yazılar

kəsmə işarəsi - apostrof

Q

qərar mövcibincə - qərara əsasən

qəmisyon – komissiya

qüsurat – qüsurlar

L

lisan – dil

M

masəva – savayı

məabir –keçidlər, yolayrıqları

məmul – hazırlanmış

məkulat – yeyinti məhsulları

məzkur – adı çəkilən

məzur dutmaq – üzrlü hesab etmək

muzi - əziyyət

müdərrislik - müəllimlik

mürasilat - göndərmə, məktübləşmə

müsaid - uyğun

müşkəlat - çətinliklər

mütəcaviz - həddən artıq, ötüb keçmə (bini mütəcaviz – mindən artıq)

mütəlliq - aid olan

N

naşi - əmələ gələn, yaranan

nemes – alman

P

posta – poçt

proje –layihə

R

rəf etmək– aradan götürmək

S

savuuq - soyuq

səfsətə -boş, əsassız söz

sənə -il

T

təbəddülət - dəyişiklik

təxsis edilmək - məxsus etmək

təqibat - təqiblər

tərcih etmək - üstün tutmaq, üstünlük vermək

təriq - yol, üsul

təshih etmək - düzəltmək, redaktə etmək

tətəbböat - araşdırma

təzyiqat - təzyiqlər

təəllüq –aid olma, asılılıq

türuq – yollar

Ü

ünas – qadınlar

V

və hakəza – və sairə

vəqt zərfində - vaxt ərzində

Z

zeylədə - aşağıda

zəxirə - ehtiyat, azuqə

zəmm – məzəmmət, töhmət

zükür – kişilər

zürriyyət - övlad

Mündəricat

Cümhuriyyətimizin əlifbası - "Son türk əlifbası"	
(Ön söz)	3
"Son türk əlifbası" kitabının transfoneliterasiya edilmiş mətni.....	18
Əlavələr	49
Lüğət.....	74
Mündəricat	80
"Son türk əlifbası" kitabının fotofaksimilesi	82

«Elm və təhsil» nəşriyyatının direktoru:
professor Nadir MƏMMƏDLİ

Üz qabığının dizayneri: Zahid Məmmədov
Tekniki redaktor: Yadigar Mirbağırzadə

Çapa imzalanmış **15.12.2018**
Şərti çap vərəqi **9**. Sifariş № **428**
Kağız formatı **84x108 1/16**. Tiraj **300**

Kitab «Elm və təhsil» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.

E-mail: nurlan1959@gmail.com

Tel: 497-16-32; 050-311-41-89

Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.

تصحیح:

۲۷نجی درسدن ۳۵نجی درسه کبی (ش) سنه مخصوص
ایدیلمش sh حرفی غلط اولاراق sh شکانده چاپ ایدیلمشدر؛
تصحیح ایتملی! باشلانمچدا مذکور قومبونلارک قرار
موجینجه z حرفی یلته کمر اولماق شرطی ایه (ز) سنه
مخصوص ایدلمشدر. فقط بونه حروف مطبوعه لریزده بولونمادیقیندان
۳۱نجی درسه عاند(ز) سساری، قابنده چاپ ایدیلمش z
حرفلریک یللرینه قلمه کمر چیکلی در.

ع. آراق بکلی

А. Д. М.
АЗІДСМУЗЕЙ
АНТ-ДУКОП.
ОТДЕЛ
№ 1
193 г.
Л. В.
БАКУ.

ushak ve bishiq.

bishiq! neden bwglarwnw burubsan?
pelenq qibi pencərədē durubsan?
yst bashwnw temiz temiz jumakdan
oğerynyr qi: bu oğyn bir av vurubsan!
men bishiojem, bwglarwmw buraram.
yst bashwmw hemişhe men jujaram.
avwm bu oğyn swçan olub dur benim
kushda dyshërsē rastwma vuraram.

Son

— ۳۴ —

اوشاق و بیشک

بیشک! نە دەن یغلاریکی بورویسان؟

یەلەنک کسی بەنجه رەدە تورویسان؟

اوست باشیگی تە میز تە میز یومماقدان

گوروتورکە: بوگون بیر آو وورویسان!

مەن بیشکگەم، یغلاریسی بورارام.

اوست باشیمی ھەیشە مەن یووارام.

آویم مەنیم سیجان اولوب دور بوگون!

قوشدا دوشەرسە راستما وورارام!

— ۳۴ —

— 33 —

ash bishirdim, jedi bir palas-kulak, karnw jeqe;

istedim parçalwjwm, tez jyojyryb çwkdw jyqe,

qeçdi jyqyn dalwna bashladw jorganw seqe;

jeridim dutmaga hoppandw ashaga qeseojen.

oçeldi bir def'e bishiq sormaga ehvalwmwzw.

jekin etdim, bu konak lap deoqisher halwmwzw.

qeseojen oçerse bunw, boshl#w}ar otagwmwzw.

oçerdiler .. bashladwlar ojna-ha-ojna qeseojen.

onda oçerdum qi: bishiq dujdw bularwn jerini.

tullanub shir qibi, alwb oturdw birini;

qeseojenler teqylyb dishlediler her jerini.

axwrw kaçdw bishiq, kovdw bu loga qeseojen.

mende oçerdym: qeseojen axwrwmw ejlijeceq,

her ne alsam evime: jag... dyoçi .. o jijeceq,

„ortagam, her ne bishirsən, manə da ver“, -dijeceq.

bu zylymlə mənide kovdw kwraga qeseojen.

— 33 —

کیچدی یو کوک دالینا. باشلادی بورغانی سو که ؛
 بیریدیم دوئماغا، هوپانندی آشاغا کسه گهن !
 که لندی بیر دهغه بیشیک سورماغا احوالیبیزی .
 بهقین ایتدیم، بوقوناق لاپ ده گیشهر حالیمیزی .
 کهسه گهن کورسه بونی، بوشلیبار اوتاغیبیزی .
 کوردیلهر... باشلادیلار : اوناها - اونا کسه گهن!
 اوندا کوردوم که، بیشیک دویدی بولارک بیرینی،
 توللانوب شیر کییی آلوب اوتوردی بیرینی ،
 کهسه گهنلهر تو کولوب دیشله دیلهر هر بیرینی ،
 آخیری قاچدی بیشیک ، قوودی بولوغا کهسه گهن !
 مهنده کوردوم کهسه گهن آخیریمی ایلیه جهك ،
 ههرنه آسام ایویمه : باغ دو گئی ... او بیسه جهك ؛
 « اورتاغام ههرنه ایشیرسن؛ ما کاده ویر، دیه جهك...
 بو طولومله مه نیده قوودی قیراغا کهسه گهن !

ja oțereq evden zzyb el dura jana dashwna,
 ja hemishe ojnyni ejlije kara qeseojen.
 men uezym qerso kujanda bashwna oțer ne oțelib;
 bir qičiq hycre, jeri toprak, uez qehnelenib;
 bejle vejranede bir kaç sene menzildi dijib
 eješšen bir men idim, birde qi aga qeseojen.
 ojnlerini bir ojyni jwgdwın irefe bir neçe koz.
 kece oțerdym qi irefden toqylyr ystyme toz.
 onda kandwın qi çwkwb dwr irefe bir neçe boz,
 saldılar taxka tarak kojma ha-kojma qeseojen!
 un çuvalwn, hara kojdumsa, swçan tapdw onw;
 iledi delme deshiq, veqdi, apardw ununw;
 bir terefden de deshirlerdı dyoqi sandwgnw.
 ne oțereq kojdw evimde, nede bugda qeseojen.
 oțerdym olmur, oțetirib kurdum eve zorba tele;
 dedim elbetde bile ejlemesem,- dushmez ele;
 birini dutdum, apardwm bashwn ezmeoțe çele;
 teleden swçradw, tez kaçdw otaga qeseojen!

بىلەن بىر تەدە بىر قاچ سەنەمەن ئىدى دىيىپ ،
 كەشەن بىر مەن ايدىم ، بىردە كە آغا كەسە گەن .
 كۈنلە رېك بىر كۈنى بېقىم ايره فە بىر بېچە قور
 گىچە كوردوم كە ايره مەن ئوگولور اوستومە توز
 اوندا قاندىم كە چىقىت دىر ايره فە بىر بېچە توز
 سالدیلار تاخقا - تاراق ، قورما - ها - قورما كەسە گەن
 اور چورالین هارا قويدوسا ، سېچان تاپدى اوبى ؟
 ايله دو دەلە - دىشيك ، چە كىدى ، آياردى اونونى ؟
 بىر طەزە قىلدى دىشیر اوردى دوگى ساندېقىنى .
 نەچورەك قويدى اويىدە ، نەدە بوغدا كەسە گەن .
 كوردوم اولمور ، تىرىب قوردەم ايوە زوبا تەلە ؟
 دىدىم ائەتدە بىلە ابلە مەسم . دوشمەز ائە .
 بىرىنى دوتدىم ، آياردىم باشىن ازمە گە چولە ؟
 تەلە دەن سېچاردى ، تىز قاچدى اوناغا كەسە گەن !
 آش بىشردىم ، - بىدى بىر بالاس - قولاق ، قارنى بىلكە ؟
 ايسەدىم پارچا لىبىم ، - تىز بو كوروب چىقىدى بو كە ؟

tylqi ishi semtine salwb, birden fetiri karpdw
ve jedi.

qeseoŷen.

ej bedenden balaca bwglarw zorba qeseoŷen!
 ej dishi ile dagwdan taxcada torba qeseoŷen!
 jerijen oŷahw jerishlė, oŷehi jorga qeseoŷen!
 neden oldun, de oŷerym, sėn bile loga qeseoŷen?
 bilmijirsiz, aj ushaktar, nice hejvan dwr bul
 koj size nekl elijim vesfini: bir candwr bu,
 hem zıjanqar, hemi mundar, hemi shejtan dwr bu,
 oŷeh swčan dwr bunun adw, oŷehi usta qeseoŷen.
 ev onwn menzili dir, zirzemini, çardagw,
 evin içi, ireli dir qeseoŷen ojnagw.
 jemeq içmeqde bu dur her adamwn ortagw.
 ara birde dadanwr bostana baga qeseoŷen.
 dwrnashwr oŷah oŷerysen qi oçagwn bashwna.
 oŷeh oŷerysen qi dyshyb dyr fykeranwn ashwna.

يیر یین گاهی بیریشاه، گاهی یورغا کسه گهن !
 نهدهن اولديڭ، دی گوروم، سەن یيله لوغا کسه گهن ؟
 یلمییر سیز، آی اوشاقلار، نیجه حیوان دیر بو !
 قوی سیزه نه قل ایلییم وصقینی : ییر جان دیر بو ،
 ههم زیانکاره، ههمی مونداری، ههمی شیطان دیر بو ؛
 گه سیچان دیر بونیڭ آدی، گه هی اوستا کسه گهن .
 ایو اونیڭ مەزلیلی دیر، زبزه مینی، چارداغی ،
 ایویڭ ایچی، ایره فی دیر کسه گهن اونیڭی .
 ییمهك ایچمه کده بودور ههر آدامیك اورتاغی .
 آدایرده دادانیر بوستانا باغا کسه گهن .
 دیره اشیر کاھ گورورسەن که اوجاغیڭ باشینا
 گه گورورسەن که دوشوبدور قرانېڭ آشینا .
 یا گرهك ایودەن اوزوب آل دورا یانا داشینا .
 یا هه میشه گونونی ایلیه قارا کسه گهن .
 مەن اوزوزم دەرس اوقویاندا باشیما گورنه گه لوپ :
 ییر کیچیک حوجره، ییری توپراق، اوزی کوهه له نوب ؛

pencereden dıshmyshem.
 men babadan kaçmwsham,
 men nənədən kaçmwsham
 men dovshandan kaçmwsham
 men çakaldan kaçmwsham,
 men ajwdan kaçmwsham:
 sen tylqiden kaçmaq
 köz altwna almwsham!..

tylqi tam axwra qibi hezlənə hezləne kulak aswb,
 nihajet dedi: „peh - pehl ne oşəzel okujursan, fetir aga!
 sesin benim çok xoshuma oşeldi, emma hejf qi söz-
 lerini kana bilmedim. kocalmwsham. kulagwm agwr
 eshidir; eoşer sen oşelib benim burnumun yste çwksan
 ve hyndyrden okusan, men sözlerini de kanwb dahwda
 senden xoshhal olaram; oşel. ezizim tylqi babanw
 özynden razw ile! fetir bu sözlere aldanwb, jyojyrdi,
 çwkdw tytkinin burnuna ve bashladw okumaga:
 „men xemir oglw fetir“...

سو گرا آتاسی گیلایک بیرینده آندی ؛ اوشاق یهنه
 قالدیروب ییدی . بومونوال گیلایک هامیسنی اوشاق
 بیردهن ییغا ییغا ییدی . آخیردا آتاسی دونوب اوغلینا
 دیدی که : « باق ، اوغول ! سهن اگهر بیردهنمه بیره
 اگیلوب آت نالینی قالدیرسایدیک ، گیلایک دانه لهرینی
 ییغماقدان اوتری بوقهدهر بیره اگیلوب قالمزایدیک .

مثللر : قاتی باش صاحبینا دو کیز گوددوره .
 ههرنه دوغراسان آشیگا ، اوچیقار قاشینیگا .

یا گیتما :

بو بیر توقماقلانماق گهرهك ، توقماقلانوبسادا توقماق -
 لانماق گهرهك ، توقماقلانما یوسادا توقماقلانماق گهرهك .
 آغاج آت ، تاхта قیلیج ، حمیر پاپاق ، یوز آرقالیق
 أسکی چاریق اېب اوزهنگسی ، قارغسی توفهك ،
 سیچیم بول .

کسه گهن .

ای بدهتدن بالاجا ، ییقلاری زوربا کسه گهن !
 ای دیشی ایله داغیدان تاخجادا توربا کسه گهن !

„pencərədən dyshmyshem.
 men babadan kaçmwsham,
 men neneden kaçmwsham,
 men dovshandan kaçmwsham,
 men çakaldan kaçmwsham,
 sen ajwdan kaçmagw
 „ojez altwna almwsham!“

fetir sezlerini kurtaran qibi jumalanwb kaçdw.
 çok ojetdi, az ojetdi, dere tepe dyz ojetdi, birden ojelib
 tylqije rast oldw. tylqi bunw ojezen dajandw ve çok
 ehtiram ile bash vurub selam verdi ve sordw: „fetir aga.
 sen neden bele zehmete dyshmisen. naraja byjurursan?
 mana teelyk kullugun vwmw? bujur, kullugunda dur-
 musham!“ fetir bashladw:

„men xemir oglw fetir
 sandwkdan syprylmishem,
 jag - bala syrtulmishem
 tendirde teq bishmishem

آتا و اوغول

بیر کیشی اوغلی ایله اوزاق کهندهن (شهه ره) گیدیدی .
 بونلار یولدا بیر آت نالی گوردیلەر . آتاسی اوغلینا دیدی
 که : « اوغول ! بو نالی گوتور ، گهره که اولار ! »
 اوغلی نالیک یانیندان کیچوب گیتدی و آتاسینا دیدی که :
 « نال یزیم نه ییزه لازیم دیر ؟ هیچ بیره اگیلوب گوتورمه که
 (زه حه تینه) ده گهرمی ؟ » آتاسی بو کا جواب ویرمیویب ،
 خه لوه تبه نالی قالدیردی . بیر قه در یول گیده ندن سو گرا
 بیر ده میرچی دو ککانینا راست گهلدیله ر . آتا نالی گیزلینجه
 ده میرچییه ساتدی و نال پولینا بیر قه در گیلاس آلوب
 خورچونینا قویدی .

گونش گون اورتا بیرینه گهلدی کجه هه واهه برک قیز
 ماغا باشلادی . اوشاق اوقه در سوسیزلیق چه کمیشدی که
 دورت اطرافینا باقا باقا آتاسینیک دالینجا سورو نوردی .
 ایش بویره گهلدی کدهن سو گرا آتاسی بیر گیلاس دانه
 سینی گوتوروب گیزلینجه بیره آتدی . اوغلی نه له نه له سیک
 گیلاسی قالدیروب ییدی . بیر نیچه ادیم یول گیده ندهن

çok ojetdi, az ojetdi, dere tepe dyz ojetdi; birden kaba-
 gwna çakal çwkbw ve didi: „fetir, fetir! men seni
 jijeceojem!“ fetir dajanwb bunada sözlerini okudw:

„mən xəmir oglw fetir; sandwkdan syprylmishem.

„jäg - bala syrylmishem; tendirde teq bishmishem

„penceredən dyshmyshem.

men babadan kaçmwsham.

„men nənədən kaçmwsham,

men dovshandan kaçmwsham.

„sen çakaıdan kaçmagw

ojuz altwna almwsham!.

bu jol ile fetir çakaldanda kaçdw. çok ojetdi, az
 ojetdi, dere tepe dyz ojetdi; birden bunun kabagwna
 ajw çwkdw ve dedi: „fetir, fetir! men seni jijeceojem!“
 fetir sözlerini bunada okudw:

„men fetir oıglw fetir;

sandwkdan syprylmishem

jäg - bala syrylmishem, tendirde teq bishmishem.

ایدهردی : ۱) ظرافت (نهرافت) ایتیمییک! چون که
ظرافتیك آخری (آخری) دعوايه (دعوايه) چهوریلیر .
۲) ههرشییك یاخشییستی آلیك! چون که یاقشی مال
ضایع (ضایع) اولماز . ۳) ذلالتدهن (ذهلالتدهن)
قاچك! چون که ذلالت (زهالالت) انسان (انسان)
ایچون اڭ آچاق صفتلردهن (صیفهتلردهن) دیر .

بیاتی لار :

نه نه م اناریش قویون ! یونی بیر قاریش قویون!
چوبان سهندن کوسوب دور: سوت ویر، باریش قویون!
قویونیک یوزی گهلدی، دولاندی، دوزی، گهلدی؛
چوبانیک قهجاغیندا بیرجه جوت قوزی گهلدی.
گون گیتدی داغ باشینا؛ اورتوبدی آغ باشینا .
گوکلی شاماما ایسته یهن دولانسین تاغ باشینا

تایاجالار :

بابامیک بیر دونی وار، - قاتلاماق اولماز
ایچی دولو آغ عابباسی، ساناماق اولماز .
عاشینام - تەك نه دیر ؟ آشنا! یو کولک ته کنه دیر?
اونبش نه دیر، بیش نه دیر؟ ایکی نه دیر، تەك نه دیر ?

syprdi, bir az un dyzeltdi, jag ve bal kablarwnw
kazwdw, bir as jag baı topladw.

bularwn hamwswnw bir jere katwb jogyrdw, ve
bir denē fetir dyzeltdib tendire japdw ; sonra isti fetiri
pencereje sēqedi qi sousun. nene otakdan çwkar
çwkmaz fetir jerinden kalkwb , javachca jere dychdi ve
jumalana - jumalana kapwdan çwkwba kaçdw. çok
ojetdi, az ojetdi, dere, tepe dyz ojetdi; birden bunun
kabagwna dovchan çwkdw ve dedi : „fetir! fetir” men
seni jijeceojem. ! fetir bejle cavab verdi:

men xemir oglw fetir;

sandwkdan sypyrilmishem,

tendirde teq bichmichem pencereden dychmichem.

jag bala syrtylmishem men babadan kaçmwsham,

men neneden kaçmwsham.

sen dovchandandan kaçınagw

ojez altwna almwsham. .

fetir bn sözleri okuja okuja jumalanwb kaçdw.

(مەرحوم) حاجى سلتايىك (سولطانىك) آروادى سلطنت
(سلطانەت) باجى وار يوقونى ساتوب اوغلانلارى محمىدى
(موجەممەدى) و محمودى (مەحمودى) غىمنازادا اوقوتدى .
بولار ھەر بىرى ايىدى بىر آدام اولوبلار . فقط (فقط)
بولارىك بويوك قارداشى لطفلى (لطف على) بى شعورلىق
(شوعورلىق) ايدوب اوقومادىنىدان بوخاندا سفيل (سەفيل)
سرگردان (سەرگەردان) گەزير .

ت - ض ، ط - ذ (ز)

۰ ۳۵

غرض (غەرز) . ضبا (ضابط) . ضابط (ضابط) .
ضرد (ضەرد) . ضعيف (ضعيف) . حاضر (حاضر)
ضيا (ضيا) . ضيافت (ضيافت) . حضرت (حضرت)
ظالم (ظالم) . مظلوم (مظلوم) . ظلم (ظلم) . ظالم
(ظالم) . حفظ (حفظ) . حافظ (حافظ) . ظريف
(ظريف) . ظلمات (ظلمات) . ذات . ذكر (ذكر)
(ذكر) . ذكوات (ذكوات) . ذهن (ذهن) . كاعذ (كاعذ)
عذاب (عذاب) . ذم (ذم) . ذخيره (ذخيره) .
ذره (ذره) . دريت (دريت) (دورزيهت)
آتامىز بىز اولاد لارىنا ھەمىشە يىنلە تىيخت (تىيخت)

bajatwlar:

nenem, a narwsh koun. junw bir karwsh kojun.
çoban senden qysybdyr: syt ver barwsh kojun.
kojunun jyzi oĵeldi, dolandw dyzi oĵeldi.
çobanwn kucagwnda birce cyt kuzu oĵeldi.
oĵyn oĵeldi dag bashwna ertybdi ag bachwna
oĵonlw shamama istijen dolanswn tag bashwna.

tapmacalar:

babamwn bir donw var, katdamak olmaz;
içi dolu ag abbasw, sanamak olmaz.
ashwgam, teq nedir? ashna! jyqyn teqne dir.
onbesh ne dir, bech ne dir. iqi ne dir, teq ne dir?

fetir:

bir koca baba karwswana dedi qi: „oĵonlwma fetir
dyshyb dyr“. karw cavab verdiqi: „evimizde unda jokdur,
jag da“. bu söz babanwn xoshwna oĵelmedi. nenenin
elaci zylyb durdw. un sandwgwnwn çatlaklarwnw

— ۲۶ —

ث - ص - ص (س) ۳۳

مثل (مەئەل) . مثال (میثال) . تمثال (تیشال) . مثل
(میثل) . ثابت (ثابت) . ثروت (نەرۆت) . ثواب (تەواب) .
كثرت (كەثرەت) . صداء (سەدا) . صداقت (سەداقەت) .
صاف . صبر (سەبیر) . صدق (سەدەق) . صورت
(صورەت) . خاص . خالص (خالص) . صغیر (صغیر) .
صفه (سەفەرە) آناسیندان ارث (ايرث) قالیشدی . کیچەن
خاص گونی هەمان ارثدەن (ايرتدەن) اوز ییش متقال
(میقال) قیزیل ساتیشدی . آلبیسی پوللاریک بویوک
حصەتی (حصەتی) صدقە (سەدەقە) اولاراق صراپە
(قورقەرایە) پایلادی .

ط (ت) . ح - ح (ه) ۳۴

طاب (طەلەب) . طلمه (طەلەبە) . طبعه (طەبەقە) .
طیب (طەیب) . طبیعت (طەبەئەت) . مطلب (مەطلب) .
طرف (طەرف) . طعام (طەعام) . طمع (طەمەع) .
حاجت (حاجەت) . حادثه (حادیثە) . حسد (حەسەد) .
حاشیه (حاشییه) . حجامت (حەجامەت) . حرام (حەرام) .
حلال (حەلال) . حلوا (حەلوا) . حکایه (حیکایە) . مرحوم

— 25 —

tapmacalar:

atam allw, men jajak, elimde demir dajak .
pałcwk dizden, su kurshakdan,
jyolryshmijin, toz kopar!
çagwraram hendden ses verer qendden,
dili symyqden, dichi etden.

32.

me'lym. she'n. me'mul. me'qulat. e'la. cym'e
o'lyni emim ava o'etmishdi bu o'lyn emim mana soz
verdi qi o'elen def'e ava men'ide aparswn.

çoban.

o'eo'ideqi o'eo' bulutjar jorganw dwr çobanwn.
jastw jastw tepeler jasdwgw dwr çobanwn.
jumru jumru kajaiar jumrugw dwr çobanwn.
elindeqi deo'jeneq kalxanw dwr çobanwn.
Janwndaqi boz qapeq joldachwdwr çobanwn.
agzw kara canavar dysh'imeni dir çobanwn.

تایماجالار:

اتام آتلی ، مەن یاياق . آئىندە دەمیر دایاق .
بالچىق دیزدەن ، سو قورشاقدان : يوگر و شىپىك ، توز قوپارا!
چاغیرا رام هەندەن ، سەس ویرەر گەئىدەن
دېلى سو موكدەن دېشى آئىدەن ،

ع - - - - - ع ۳۲

عمارت (عمارەت) . علم (عىلم) . معلوم (مەعلوم) .
عالم (عالم) . عالم (عالم) . شان (شەن) . مامول
ماكولات (مەء كولات) . شاعر (شاعیر) . اعلا . جمعه
(جومعه) گونى امم بىر غرىدەن (غەرىدەن) ايكى عدد
(عەدەد) نو توفەنگى آئى . قومشومىز عسكەردە
(عەسكەردە) دە دەم كىيى اوچۇدۇر . دۇنەن اونلار
بىر بىردە آوا گېتىشىدیلەر و چوققو آو وورىتىدىلار .
امم ما كاسوز وىر كە گەلەن دۇفە (دۇفە) آوامە نىدە آپارسىن .

چوبان

گو گەدە كى گوگ بولوتلار يورغاندۇر چوبانىك
ياستى ياستى تەبەلەر ياسدېنى دىر چوبانىك
يومرو ، يومرو قابالار يومروغى دىر چوبانىك
آئىندە كى دە گەتەك قالغانى دىر چوبانىك
يانىندا كى بوز كو پەك يولداسى دىر چوبانىك
آغزى قارا جاتا وار دوشمانى دىر چوبانىك

kabakdada takwrđwnımw burnuna
şefəkli hem korkulw kızıqleri?
hanqw sebebden jyzynin derisi
kwrwsh - kwrwsh dwr çöli içerisi?
menim jyzymde saralarmw nene?
kwrwdıarmw senin qibi derisi?

can nene bu fıqrimi kındwr mene!
belqe nevende dyshyne, oşirene . .
sejle oşerym kurban olum men sene!
baj! a nene, juklamwsan sen jene?

31.

Z.

zurnal zandarma. zirnastik. qeçen ojece
ezder oçilde idim. olərda çyre - be - çyre zur-
nallar varwdw. zyrnallarwn içinde bir ilan chiqli kordym qi
kyjrugw bir hyndvr agacwn bashwna çatwrđw, emma
bashw ve beli jerde syrynyrdi. adam by ilanw diri
oşerse bağrw eđi patlar. ezder mana dedi qi : bynyn
adw ezderha dwr.

— ۲۴ —

قاياقدا دا ناقير ديسكى بورغوكا
 شەنەقلى ھەم قوروقلو گوزلوكلارى؟
 ھانكى سەبەندەن يوزو كىك دەرىسى
 قيرىش قيرش دىر چولاي ايچە رىسى؟
 مەنيم يوزومدە سارالارمى نە ،
 قيرشارمى سەنك كىي دەرىسى؟
 جان نەنە يوفىكرىسى قاندىر مەنە!
 بەلكە نەوئەندە غوشونە ، اوگرەنە ....
 سويە گوروم ، قوربان اولوم مەن سەنە!
 باي! آتەنە ، يوفلامان سەن بەنە؟

ز .

۳۱

ژورنال . ژاندارما . ژىمتاستىق . كىچەن
 كىچە اژدەر گىلە ايدىم . اونلاردا جورەبە جورە
 ژورناللار وارايدى . ژورناللارنىڭ ايچىدە بىر ايلان شىكلى
 گوردوم كە قوبروغى بىر ھوندىر آغاجنىڭ باشنا چاتىردى ،
 أما باشى وە يىلى يىردە سورونوردى . آدم بو ايلانى
 دىرى گورسە باغرى اودى پاتلار : اژدەرماكا دىدى كە:
 بونوك آتى اژدەر ھادىر .

۵

— 23 —

janwltna : aj kwl kujryk kwrkavul, ojel bu qola
 ojir kwl kujruk kwrkavul.

nene ve neve.

hemiche sen myrotylyjyrsen nene,
 jwrgalwjrnsan bachwnw, ojetsene:
 juklamwjwb kulak veresen mene;
 söz danwchak sen mene hem men sene.
 fiqr ile saldwm bachwmw enojele.
 səjle ojerym, kanmamwcham men hele:
 kabakdada bejle idi jendemin?
 joksa kwz idinmi benim teq bile?
 sende nene bagcada sejr etmisen?
 benim qibi ojnamaga ojetmisen?
 xwrda xuruchdan ojeline ev tiqib
 ojnatmaga çemende mejl etmisen?
 joksa hemiche bachwnwn tykleri
 dym ag olubdur kachw qipriojleri?

— ۲۳ —

يا كيتما : آي قیل قوبروق قیرقاوول ! گهل بو کولا
گیر قیل قوبروق قیرقاوول !

نه نه وه نه وه .

همیشه سن مور گولوبورسن نه نه ؛

بیرغا لیبیرسان باشیگی ؛ گه لسه نه ؛

یوقلامیب قولاق ویره سن مه نه ؛

سوز دانیشاق سن مه نه هم مه نسه نه .

فیکر ایله سالدیم باشیمی آنکله .

سویله ، گوروم ، قانما میشام مه نه هله ؛

قاباقدا دا بییله ایدی یونده میث ؟

یوقسا قیز ایدیگی مه نیم ته ک ییاه ؟

سنده نه نه باغچادا سییر ایتمیسه ن ؟

مه نیم کییی اوینا ماغا گیتمیسه ن ؟

خیردا خوروشدان گه لینه ابو تیکب

اوینا ماغا چه مهنده مییل ایتمیسه ن ؟

یوقسا همیشه باشیگیگ تو کله ری

دوم آغ اولوب دور قاشی ، کپریکله ری ؟

— 22 —

adam dwr. o qecen hefte hiratdan ojetmichdi; bacw-
sw ojehere neçe dyzym qehreba ojetirmichdi; kohum-
larwnwn her birine ajrw-ajrw paj pajladw; mana da
bir heoibe bagwchladw. hechim bu hefte jene hirata
kajwdacakdwr.

tapmacalar:

dagdan ojetler, dachdan ojetler;

bir kudurmuch aslan ojetler;

hanw bunun yfyrjoji? dachdan qecer typyrjoji.

bir balaca mil dachw jandwrw dagw dachw.

30.

V.

av. ev. vel. vezne. chalvar. tavuk. lavach. savuk.
kavurma. dynen veli ojilde konagwdwk. velinin arvadw
bize ach bichirdi. achwn janwnda kavyrma, qever, ve
ovchara varwdw; achwn ysten samavar kojub caj
verdiler; cerezleri kavun ile ojeveli idi. jidiq, icdiq,
evimise kajwtdwk.

آدام دیر . کیچەن ھەفتە ھیراتدان گەلیشیدی ؛
 باجیسی گوھەرە نچە دوزوم گەرەبا گەتیرمیشدی ؛
 قوھوملارنیڭ ھەر بیرینە آیری - آیری پاییلادی ؛
 ماگادا بیر ھەگە باغیشلادی . ھەشیم بو ھەفتە بەنە
 ھیراتا قاییدا جاق دیر .

تاپماجالار :

داغدان گەلیر ، داشدان گەلیر ؛ بیرقودورموش اسلان گەلیر .
 ھانی بونوڭ اوغروگی ؟ داشدان کیچەر توپوروگی .
 بیر بالاجا بویسی وار ، دام دولوسسی تویسی وار .

و ۳۰

آو . آبو . وەل . وەزەنە . شالوار . تاووق لاواش .
 ساووق . قاوورما . دوتەن وەلی گیلدە قوناق ایدیق .
 وەلینیڭ آروادی ییزە آش یشیردی . آشیک یانیندا قاووروما
 گەوەر ، وە اووشارا وار ایدی ؛ آشیک واستەن ساماوار
 قویوب چای ویردیلەر ؛ چەرەزلەری قاوون ایلە گەوەلی
 یالدى . ییدیك ، ایچدیك ، ایویسزە قایتدیق .

*bir shirshirax, six... otar... bir
 qorax... bir qorax... bir ashirax... bir
 qorax... bir shirshirax... bir ashirax...*

28.

f. l.

fil. def. qef. qef. qefojir. fes. fincan. bafta. defter.
 ferec kapwswnw chefteledi, kwfwlladw, kapwnwn kaba-
 gwada aswlmwch fanarw jandwrdw, sonra bacwsw
 jandwreni de qaptyr... efruz efruz qjile ojetdi.

tapmacalar:

dagdan oçeler dag qibi kollarw budag qibi
 eoçiler su icmeçe, kwchkwrar oglak qibi
 biz biz idiq, otuz iqı kwz wdwk.
 byzyldyq, bir taxcaja dyzyldyq.

29.

h.

nah. dezojah. haça. dehre. cehre. nehre. qehreba!
 mahut dnahuzwn kardachw hechim xejli hyneri.

بیز دېسجە لېرىز، حېز .... اولار ... ر كېدېرىز ....
بیز اوپويوروز .... بیز ایشیدېرىز .... بیز ...
دېشېرىز .... بیز ماچېرىز ....

ف

۲۸

فیل . دهف . كهف . كيف . كهفگیر . فیس .
فیجان . باقا . دهفتەر . فورهج قاپیسینی شەفتەلە دی ،
فیقلادی ، قاپیسینیک قایاغندا اسیلیمش قاناری یالندیردی ،
سوگرا باجیسی فیروزه تی دە گوتوروب خالاسی افروز
کیله گیتدی .

تایاجانلار :

داغدان کهلەر داغ کیسی ، قولاری بوداغ کیسی ،
اگیلەر سو ایچه که ، قیشیر اوغلاق کیسی .
بیز بیز ایدیك ؛ اوتوز ایکی قیز ایدیق ؛
بوزولدوك ، بیر تاخچایا دوزولدوك .

•

۲۹

شاه . دوزکاه . هاجا . دههزه . جههزه . نههزه .
کههزه . ماهرت . شاهارک . قارداشی هشیم خلی عوقولی

... bir ... bir ... bir ... bir ...
... bir ... bir ... bir ... bir ...
... bir ... bir ... bir ... bir ...
... bir ... bir ... bir ... bir ...

27.

27.

echmë. el elçi. echiq. bel. tel. sef. bechiq. ojeçë.
qeçen il babam mechiye ojedëndë menidë apar-
mwchdw mendë janmwzca balaca qecimi ojetyr-
mychdim. babam odun dogrujurdw. men jemichen
dëiridim. birden qeçi bagwra-bagwra bizim janwrnwza
cacdw; ojerdym bir kurt bunun dalwnca jyojyryr. babam
jerinden swcrajwb halta qypi ile kurdun bachwnw
ezdi. bundan sonra qeçi korkuswndan bizim janw-
mwzdan tēprēnmēdi.

— ۱۶ —

ك - ۵

۲۱

دە گیز. داک. تا گری. یا گلیش. به گیز. اکلایش.
یا گشاق. تا گری قولونک. به گزی آواردان سارالیشدی؛
کوردیه قورونک کابلیش یدی، بومورتانیک ساریشی
ایتهک سودونه چالوب ایجیدی؛ ییله که، آریقلایب چوبه
دوتیش تا گری - قولی یز آییگ ایچهریسینه کو که -
لوب سه امامه چیلدی .

بگشتا : بومیس نیس جیس اییش . بومیس کفان جیس اییش
سەن آرادایسان - سیز آزارلیسیگیز . سەن بو کسەن - سیز ...
سەن آتاسان - سەن او زە سەن ... سەن آتاسان - ...

خ - ۶

۲۲

خومەن . خال . ناخیر . تاختا . چوخا . مەنەر .
آوغالیق . میخ . میخک . آغاس دای خالاسی خیردا غانیا
سوللیبیردی که بو ایلیک ناخیلارنی ساختا بائیرب دیر .
اکیچیلرک اومیدی بائگیز چەتیک ، داری کیی یازلیق
ناخیلارا قالب دیر .

— 15 —

19

b. b.

kab. bylbyl. bash bala. balta. baba taba barmak.
beqmez. babam bazardan bize iqi balwk. bir qype
bal. bir zenbil badam aldw. bibim babama bashmak
tapshwrmwshdw. bashmak bibime jaramadw. babam
bashmaklarw kajtardw.

*babam - babam - babam - ... balyram - ...
byqym - ... babam - babam - ... zahn -
... babam - ... babam - ...*

20.

u. u.

kuzu. un. uzun. su. buz duz pul. cul. kush
karpwz. durna. bizim kuzulardan biri sryden ajrwlub
itmishdi. jəzwk kuzu jatakdan bir az uzakda bir kurda
rast dyshyr. kurt bunw ne sejk jimishdise bwtvn ku-
zudan iqi bujnuz kalmwshdw.

*basisan - basisan. egriser - egriser. udusan - ...
dusan - ... basisan - ... basisan - ... egriser - ...
dusan - ... egriser - ...*

- ۱۵ -

ب

۱۹

قاب . بولبول . باش . بالا . بالنا . بابا . تابا . بارماق .
به کمهز . بابام بازاردان بیزه ایکی بالیق ، بیر کوپه بال ،
بیر زه نیل بادام آلدی . بیسیم باباما باشماق تاپشیرمیشدی .
باشماق بیسیمه یارامادی . بابام باشماقلاری قایتاردی .

بابورم - بایمیرم . باره بیرم . بولورم . بوزورم .
قالیرام - قالمیرام . یاتیرام . چالیرام . یاتیرام .

او - و

۲۰

قوزو . اون . اوزون . سو . بو . دور . پول . چول .
قوش . قارپوز . دورلا . بیزیم قوزولاردان بیری سورودهن
آیرلوب ایشیشدی . یازیق قوزو یاتاقدان بیر آراوزاقدان بیری
فورداراست دوشور . قورت بونی نه سه یاق بییشدیه ،
بوتون قوزودان ایکی بروتوز قالیشدی .

بورورسان - بورمورسان . اکیرسن - اکیرسان . اودورسان .
دورورسان . قورورسان . قودورورسان . دیبیرسان .
عورورسان . جورودورسان .

-- 14 --

17.

Z. z.

kaz. az. diz miz. zaman yzym. kazan. azar. dyzen.
azad seqiz dene kwrmwzw alına derdi, yçyni kwzlara
pajladw, kalanwnw anaswna apardw. men dyz elli
seqiz alma derdim; altwswnw jldim, kwrkwnw kardash-
larwna pajladwm, kalanwnw dajwmwza apardwm.

Abdulla bəy Əfəndizadənin Azərbaycan dilində yazdığı "Z. z." əsərinin nüsxəsi. ...

18.

Ə.

erdeq. ed. çep. sez. çel. desh. desheq. desheme.
qepaq. esed dajwm dynen əqyz qesmişdi, ənama
jakshw paj çwkmwshdw. əksham anam mankala çemyr
təqdi. kwzdwrw; əqyz etinden dert parça qesdi, shish-
lere çeqdi, mankala dyzdi, eti jakshw kwzardw; atam
çərəççiden isti çərəqlər aldıw. eti jidiq, ystyından de ada-
ma iqi isteğan çaj içdiq.

Abdulla bəy Əfəndizadənin Azərbaycan dilində yazdığı "Ə." əsərinin nüsxəsi. ...

ز ۱۷

قاز . آرز . دیز . میز . زه مان . اوزوم . قازان . آزار .
دوزه ن . آراد سه کیز دانه قیرمیزی آما دوردی ، اوچوری
قیزلارا پایلادی ، قالاتینی آناسینا آیلدی . مهن دوزاللی
سه کیز آما دهریم : آتیسینی ییدیم ، قیرینی قارداشلا
رینا پایلادیم ، قالاتینی دایمیزا آیلادیم .

قازیق - قاز . آرمک - آز . اوزمک - ... سوزمک ...
آزالتماق - ... قازالماق ... دیتدیرمک ... نازماق ... اشله مک ...

او - و ۱۸

اورده مک . اود . چوپ . کور . سوز . چول . دوش .
دوشه مک . دوشه مه . کوبه مک . اسه دايم دونن او کوز
که سیشدی ، آنا ما یاقشی پای چیشدی . آفشام آنام
ماقالا کومور تو کدی ، قیزدیدی ، آتی یاقشی قیزارتدی
آنام چوره کچیده ن ايسنی چوره کله ر آلدی . آتی ییدیک ،
اوستونده ن ده آداما ایکی ایسته کان جای ایچدیک .

سوکور - سوکور . نوکور - ... جوکور - ... سوچورور ...
دوزور - ... سوزور - ...

15. sh. ش

ash. shish. dish. sham. shal. masha. jash. qishi
●dynenqi ash shit idi; men de pasha da jimediq; da-
●dashwm jidi. dashdemir dadashwma didi qi: qyleshi
●damdan dyshyreq, çynqi qylesh alwshsa, dam—dash
janır.

16. k. ک

kashwk. darak. dwnak. papak. çarwk. kar. kash
kwsh dynen pysik karw iqi çanak katwk çalmwshdw.
kashashwm kedir katwkaw katwra jyqledi, apardw çy
manara sardw. katwr atdan çiqiq dir, emma jyq dashw-
makda atdan dala kalmwr.

ash shish dish sham shal masha jash qishi
dynenqi ash shit idi; men de pasha da jimediq; da-
dashwm jidi. dashdemir dadashwma didi qi: qyleshi
damdan dyshyreq, çynqi qylesh alwshsa, dam—dash
janır.
kashwk. darak. dwnak. papak. çarwk. kar. kash
kwsh dynen pysik karw iqi çanak katwk çalmwshdw.
kashashwm kedir katwkaw katwra jyqledi, apardw çy
manara sardw. katwr atdan çiqiq dir, emma jyq dashw-
makda atdan dala kalmwr.

— ۱۳ —

۱۵ . ش . ش . ش

آش . تیش . دیش . شام . شال . ماشا . باش . کیش .
دوئەن کسی آش شیت ایدی ؛ مەندە ، پاشادا بیبە دیک ؛
داداشیم بیدی . داش دە میر داداشیما دیدی که (کسی) :
گولەشی دامدازان دوشورمک . چونکه گولەش آیشما ،
دام . داش یاتار .

۱۶ . ۛ . ۛ

قائین . داراق . دیرناق . باپاق . چارق . قار . قاش .
قیش . دوئەن بوسته قاری ایکی جاناق قاریق چالیشدی .
درداشیم قەدیر قایقلازی قاتیرا بو کەدی . آپارشی اوج
مانا ساندی . قانیر آندان کچیك در ، ائمه بولک دیشما
آندان دالا قالیر .

آلما آلدیم . آلمی نازیم . آلم . قانیم . بوسته آلدیم . بوسته
سایم . بوسته قانیم . پارچا ... چوکه ... یا ...
کیرا ... حیرری ...
مال آلدیم . مانی سایشیم . دلاقتیم . نەور آلم .
دەورری سایشیم . دەورری قانیم . شال ... کورک ... آت ...
کەل ... آب ... کەتیر ... قوش ...

— 12 —

13. W. w.

ajw. çwrpw. çadwr. jatwr. swldwrwm. piri alma
alwr. ismi tar çalwr. çadwrw qyleq apardw. atam at
çapwr. emir çit satwr.

alwr—aldwrwm. satwr—... satwr—...

çapwr—... çapwr—... çalwr—...

damwr—...

14. n. n.

den. sen. men. nal. nar. ana. dana. çwnar. çemen.
eqin. swçan qendiri qesdi. dynen men neneme derman
aldwm. anam derman isteçanwnw swndwrw.

nal—nalwr. çwrpw—... çar—...

dalan—... ialan—... aşar—...

— ۱۱ —

م-م

۱۱

دام . آدم . مارال . دامار . دمیر . آما . سورمه .
 گهلم . مال . هیسار . دیمیردیر . تاس میس دیر . دیرسك
 سومولك دور . مالار سورودمدیر .

دورهك - دهرمه - دهر . سورمهك - سورمه - سور . تهرلهك...
 مئسك... قلمسك... كك... نكك...

ع-ع

۱۲

آج . ساج . جت . چه كه آجا . آچار . چاپار .
 ساریجه . یاریجا . چه پهر . آجا چیه كه دی . دمیر چی ده میری
 كفسدی . آیس ساریجه آتمك بیدریر .

چه كه - چه كه چی . دمیر... كوره... چه چی...
 نه كر...

— 10 —

8.

ج. /

ej. taj. ij. pij. jaj. paj. paja. jat. it et jijir. at piij
 ijlijir. pij erijir. seleseri pijlel

9.

y. /

yty. syry. qyl. qyp qyr. qyre. qyreğ. tylqy. puste.
 iqi qypë pij al! sara lëqlëri sypyr. peri qëlleri syry.

10.

d. /

ad. dad. dal. dər. dere. dil. deste. dirseq.
 ders. derede qyleq esir. edil direq qesirdi tylqy derisi
 isti dir.

qesir - qesirdo. ... ligir...
 qesir... eqir...

— ۸. —

۸ ی - ی

آی . تایی . سای . ایی . بی . یای . پای . پارا . بات
ات ات بیییر . آت بیی ایلییییر . نهلههیری بییله .

۹ او - و

اوتو . زرو . کول . کور . کوپ . کوره . کورهک .
تولکو . بوسته . ایکی کوبه بیی آل ! سارا له کله بی
سورور . بهری نهلههیری سورور .

۱۰ د

آ . داد . دال . دار . دهره . دییل . دهسته
دیرسهک . دهرس . دهرده کولهک آسیر . آدییل دیرهک
کسیردی . تولکو دهرسی ایستی دیر .

کسیر . کسیردی . کسیردی . کسیردی . کسیردی . کسیردی .
کسیردی . کسیردی . کسیردی . کسیردی . کسیردی . کسیردی .

— ۹. —

۵. p. p

sap. paltar. tepe. lepe. para. lele palas serer.
at arpa aparar.

*bat-baltur. tepe-tepeler. palas-...
lepe-... para-... para-... sap-...*

6. q. q

leq. qel. qeseq. teqer. eteq. qasa. teqe arpa seper.
qere paltara leqe salar. qellere qepeq tap!

7. i. i

it. ip. iqi. tir. iri. qise. iliq. tepiq. qeqliq seqir.
peri paltar tiqir. sitare eriq eqir.

*seqi-seqer-seqir. eq-...
qes-... it-... tep-...
seq-...*

— ۸ —

۱ - آء ت ء ل .
 آت . آل . آلا . آتا . تالا . آت آل .

۲
 تار . آتار . آلار . آرا . تارا . آتا تار آلار .

۳
 تاس . آس . سال . سارا . آلا سارالار . تات آت ساتار .
 آت - آتار . آتا - آتالار . آرا - آرا . تاس - تاس . تار - تار ... تات ...

۴
 آل . آت . آر . تله . سهله . سهس . تهر . آل آسهز .
 لهله تله سهز . آت تهر لهز .
 آت - آتلهز . آل - آلهز . آر - آرهله . سهله - سهس . سهس ...
 تهر ...

— ۷ —

ع حروفاتی ايله يازلمش دوسلری اوفوتمادان اول معلم افسطی (j) سینى لى اتمك ايجون يازلمش (ي) عككك قطع لرینى قارىتىروب كیره (-) صورته . (w) ايجون ويزگول (۶) سورته سالاليدر؛ (e) سینى گوسترمك ايجون (د) شكلك اوسته (ء) اچاره سینى قوبالى : (o) ايجون (و) حرفك اوسته (e) اشاره سینى . (e) ايجون (ء) اچاره سینى ، (y) ايجون (۶) اچاره سینى قوبالىدير . بوينده لى اتمه ليدر كه (u) ايله (v) سارخى برى برى سحك ايجون ، برنجیسی گورلی (و) و ايكنجیسی گور (و) يازلويدير . لایین حروفاتی ايله يازلمش يازى دوسلرئده . . . . . سینى اچاره سینى آمانلى در . و بئنا قصورانی دخی همین طریق ايله رفع اندیکدن سوگرا ایشه كبرئمه ليدر . بو سولئتكيد ایشلرلى گوسترمك ايجون حروفاتیمز اولمادئندن ، مطعلره زحمت و بركت قسورنى عفو و بوز ایشلار .

ع . ایدی زاده

دوتغون صدالر:

ج (آی) کلمه سنده کی ایکچی حرفک سی کی | j | . . . .
ع = ع (معلوم، شان) | y | . . . .

قیصا صدالر:

ب	b	. . . .	غ	g	. . . .
پ	p	. . . .	ف	f	. . . .
ت	t	. . . .	ق	k	. . . .
ج	c	. . . .	ک	q	. . . .
چ	ç	. . . .	ک	o	. . . .
خ	x	. . . .	ک	n̄	. . . .
د	d	. . . .	ل	l	. . . .
ر	r	. . . .	م	m	. . . .
ز	z	. . . .	ن	n	. . . .
ز	z̄	. . . .	ه	h	. . . .
س	s	. . . .	و	v	. . . .
ش	sh	. . . .			

۲) بویوک حرفلر دینیلن (N·R·B·P) کی صورتلری
بول ایتمه دیک: ۳)
اسم خاص و جمله باشدا بویوک حرف بازمق لزوم کورولور
سه حرفت اوز شکلی برهدر بویوک بازماعا قرار ویردیک: بوقراری
شیمدیلک خصوصی حروفاتمز اولماداندان مطبوعاته تطبیق ایتمه دیک.
ایته بودر بول ایتدیکنز الفبا و هر حرفک اوزیته مخصوص تلفراف
اشاره لری:

اوزون صدالر:

آ = ا	a	. . . .
آ = آ	ä	. . . .
آ = آ	i	. . . .
آ = آ	w	. . . .
آ = آ	e	. . . .
آ = آ	o	. . . .
آ = آ	e	. . . .
آ = آ	u	. . . .
آ = آ	y	. . . .

(میخ) کلمه سنده کی ایکچی حرفک سی کی
(گیت) کلمه سنده کی ایکچی حرفک سی کی
(اوق) کلمه سنده کی برنجی حرفک سی کی
(سوز) کلمه سنده کی ایکچی حرفک سی کی
(دوزلی) کلمه سنده کی ایکچی حرفک سی کی
(گویش) کلمه سنده کی ایکچی حرفک سی کی

باشلانغیچ

کتابیمیزده ایشلندیگمز عرب الفباستک برچوق تصوراندان ناشی بو الفبا تلفراف کیمی بویوک اهمیتی اولان دولت مراسلاتی ایچون ، یازی ماکیئالاری ، و کهملر نوکن مطبوعات ماکیئالاری ایچون بارانادیقیندان عثمانیلار کیمی بزارده هر داتم فرنگ ، روس و ناشیقه اجنسی دیلرته محتاج .

اجنیلرک الفبا لری بزمکنه سبتاً چوق مکمل اولدیقلاریندان کجه و جمعه قورساری آجیوب آرزومان ایچرسینده ، اوقوماق وقتسی کچیریش عوام قارداشلارا و عسکرلره یازی یوزی اوکرینک ایچون مساعد اولدی بی برحالد بزم الفباستدن بویواندا استفاده ایدلمه نیر . بوملاحظه لری اساس گونوره رک معارف ، طریق و معارف . بوسته و ظراف نظارتری جنیده تشکیل اولمش خصوصی فرمسیونلار دینده کوسترین ولایتین حروفاندان مرکب بر نودک الفباستی قبول ایدوب ایشلندیگمز عرب الفباستی اوزره علاوه ایشلارکه دعا بوکوندن بیله ملی مراسلات ایچون اجنسی دیلره احتیاج قالعاسین .

ورده بو الفبائی مکتب چوجوغلاری اوگرتیلرسه ، اولار ایچون لاتین ، فرنگ ، نیغیس و روس دیلرینی اوقوماق نه قدر آسان برشی اولدینی کیمسه انکار ایدمه نیر . بوگاکوره همین الفبائی یالگر تلفراف مراسلاتی ایچون دکل ، عرب الفباستی ايله برابر ابتدائی مکشلرده اولونمش اولورساق اهالیه بویوک نفعلر قازانديرمش اولورز .

بعضی بوملاحظه ايله بنده همین اثری میدانه کتوردومکله هر ایکی الفبائی برکنده اوقوتق ممکن اولسون .

— ۴ —

مطبوعات ایشی بو حالده بویوک مشکلات کچیردیکن ، حروفانک کوزلیکنه و باشقه قصورانک رلهه کشفات مقدارده دقت ایدمه ندی بناء دلیه مهم قاداتلاریمز شدی معذور دوتمالاری ايله برابر همین اتوک قصوراشی کوسترملیدرلرکه کچیک ایچون بوخصوصده جالیشیلین ایشیو الفبا کناچه بنده یاشدان باشلاش ۳۳ نجی درسه قدر هر ایکی الفبا ايله یازیلمش درس لر بری برینه مطاق اولدیقلاریندان عرب الفباستک سلیزمز قاشونمدار چوق حروفانه مالک اولمادیقی آتکاره چطور . بو درسه لاتین حروفانی تمام اولور . اوکریدن آتمش کهملرک ایچیرینده (ع - ا) سارینی کوسترمک ایچون (= کیمه) اشاره سه احتیاج اولعاسیدی ، ۳۲ نجی درسهده لزوم کورولمزدی . ۳۲ نجی درسدن سوگرا کوسترین ؛ ح . ش . ط . ظ . ث . ذ . ح حرفلری دلیزمزه خصوصی سسلره مالک اولمادیقیندن خصوصی حرفلره یازیلما لارته دخی احتیاج بودر (ث - س کیمی ، ه - ض - ز کیمی ..) یازیلمالاری چا ندر . فقط بو حرفلره یازیلان عرب کهملری دلیزمزه املالرینی ساقلا دی بی ایچون عرب الفباستی ايله یازیلمش درس لر صراندیه بونلاره آریجه درس لر تخصیص ایدیلدی

نهایت لاتین حروفانسی قبول ایدیکده ، پیدا خوژی فینک سوک زمان میدانه چیقاردی بی کوزل و تدبیرس نغله نظرندن الوریشلی ملاحظه لرینی نظرده دوتوب

(۱) هم یازیدا و هم چاپدا ایشلتمک ایچون حروفانک یالگر یازی صورتلریش قبول ایدیکله (شیمدی بک حروفات اولمادیقیندن هر ایکی نوعی ایشلتمکله مجبور اولدق)

سۆك تورك الفباسى

معلم عبدالقادر الخدي زاده نىڭ تاراڭلىرى

ЛІТ-РУКОП.
ОТДЕЛ

№ 196

۱۹۱۹ گونى

193

70/1265
LAKU

Son Tyrq əlifbasw

myellim ewdyllah bej efendi zadenin

oeserlerinden dir.

bəqu, sənə 1919.

نا كود، حكومت، مطبعه، طبع اولدى.